

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

Suvremeni dosezi sociologije Maxa Webera  
(završni magistarski rad)

Mentor: prof. dr. Salih Fočo

Kandidat: Hasiija Omerbegović

Broj indexa: 2766/2017.

Sarajevo, septembar 2019. godina.

## SADRŽAJ

ABSTRACT.....	3
1.0. UVOD.....	4
1.1. Predmet i cilj rada.....	5
1.2. Struktura rada.....	5
2.0. BIOGRAFIJA I DJELO MAXA WEBERA.....	7
2.1. Uticaji na Webera i formiranje naučne misli.....	8
2.2. Naučni doprinos razvoju sociologije.....	10
2.3. Nauka o stvarnosti i idealni tip.....	12
3.0. WEBEROVSKI POJAM BIROKRATIJE.....	15
3.1. Birokratija i tehnokratija.....	17
3.2. Vlast kao područje birokratskog djelovanja.....	19
3.3. Državopolitičko ustrojstvo društva.....	22
4.0. EKONOMSKA SOCIOLOGIJA.....	24
4.1. Osnove ekonomije.....	25
4.2. Međuodnos države i privrede.....	26
4.3. Teorija privrednog razvoja.....	27
5.0 TEORIJSKA SOCIOLOGIJA.....	28
5.1. Sociologija i društveno djelovanje.....	29
5.2. Pojam društvenog djelovanja.....	30
5.3. Proces i tipovi racionalizacije.....	32
5.4. Društveni odnos i društvo.....	34
6.0. KRITIČKE REFERENCE NA WEBEROVU SOCIOLOGIJU.....	36
6.1. Schutz-ova egzistencijalna fenomenologija.....	36
6.2. Rizično društvo Ulriha Beck-a.....	37
6.3. Naučne preokupacije i doprinos Pierre-a Bourdieu-a.....	39
7.0. ZAKLJUČAK.....	41
LITERATURA.....	43

## APSTRACT

Ovaj rad se bavi određenim aspektima sociologije Maxa Webera, odabrani dijelovi predstavljaju važne komponente kapitalizma savremenog doba. Riječ je o području političkog djelovanja i ekonomije, odnosno privrede. Pored analize kapitalizma, koji otjelovljuje Weberove idealnotipske konstrukcije poput birokratije, vlasti i moći, procese racionalizacije i oblike društvenog djelovanja rad se dotakao i Weberovih osnovnih socioloških kategorija koje su temelj teorijske sociologije, određenje sociologije kao nauke, pojam društvenog djelovanja, odnosa, društvenog poretka i grupe. Da bi se izbjegla jednobraznost rada istaknuta su i razmišljanja savremenih autora poput Giddens-a, Schutz-a, Bourdieu-a i Beck-a. Cilj rada je da se prikaže progresivnost i genijalnost Weberovih razmišljanja glede dinamičkih procesa, pojava i institucionalnog ustrojstava društva. Weber je svoju veličini pokazao još za svoga života, a njegove ideje su potvrdile koliko je savremen bio i koliko daleko seže njegovo sociološko predviđanje budućnosti društva.

Ključne riječi: društveno djelovanje, racionalizacija, birokratija, vlast, moć, kapitalizam, politika, ekonomija.

## 1.0. UVOD

Period XIX stoljeća obiljažen je brojnim političkim dešavanjima u Evropi, okončavaju se osvajanja Napoleona i stvara se nova politička karta Evrope, nestaju carstva i formiraju se nove nacionalne države. Na polju privrede dolazi do veoma važnih tehničko-tehnoloških otkrića poput struje koja su izazvala nagli razvoj industrije i pojavu građanske epohe koja je došla na scenu poslije francuske revolucije. Ovi uslovi su odgojili Maxa Webera koji je izrastao u jednog od velikih naučnika i sociologa XIX stoljeća. Njegove naučne preokupacije su i dalje aktuelne, savremene i izazivaju različite reakcije. Njegov najveći doprinos razvoju sociologije jesu idealni tipovi, novi pojmovi koji pomažu prilikom razumjevanja kompleksne stvarnosti koju je teško u potpunosti analizirati, ovi pojmovi pomažu prilikom objašnjenja određenih pojava koje su u interesu istraživača. Osim toga višestruk je dijapazon polja kojim se Weber bavio: teorijska sociologija, politika, ekonomija, kultura, religija, historija i druge. U ovom radu osim njegove neizostavne teorijske sociologije i pojmovnog određenja sociologije, društvenog djelovanja i društva posebna pažnja je posvećena oblasti političkog djelovanja i ekonomike. Nime, u centru ovih oblasti jeste kapitalistički sistem koji nije posljedica evolutivnog razvoja, Weberove analize su pokazale da je bio zastupljen i u antičkim društvima i civilizacijama istoka zajedno sa birokratijom. Moderno društvo koje je predmet Weberove sociološke analize prolazi kroz proces detradicionalizacije i humanizacije tehničko-tehnološkog ostvarenja. Birokratski tip vlasti i birokratska uprava koja karakterizira zapadnjačko društvo sastavljena je od vlastodržaca, upravnog aparata i građanstva. Ovakva vlast uramljena u normativni poredak države koji se sprovodi i nameće putem vojnog aparata predstavlja najbolji sistem uspostavljanja disciplinovanog i kontrolisanog društva. Savremeno doba doživljava napredne promjene glede vladavine tehnokratije koja je ništa više do napredni oblik birokratske vlasti. Njihove razlike u društvu mase su kvantitativne, a ne kvalitativne prirode, stepen kontrole, preciznosti, efikasnosti i tačnosti je veći. Društvo koje je prepušteno nauci i rukama eksperata sve više poprima karakter nesigurnog i društva rizika. Vjerovanje u apstraktne sisteme, ispravnost legitimnog poretka i vrijednosti nastale individualizacijom su samo posljedica napretka društva koje je anestetizirano novim svjetovima i informacijama. Formalna racionalnost kojom se obuhvata društvena stvarnost i prevodi u ciljno-racionalno djelovanje je svakodnevna mantra zapadnjačkog društva. Neosporno je da su Weberova razmišljanja sezala i uXXI vijek međutim, granice i probleme koje nose predviđene promjene ostaju Weberovim nasljednicima na razmatranje.

## 1.1. Predmet i cilj rada

Predmet ovog rada obuhvata Weberovu sociološku misao, uticaji na Webera i njegove naučne opservacije glede polja, politike, ekonomije, opće sociologije i metodologije. Izuzete su Weberove analize religije zbog njegove bogate analize koja može biti predmet za sebe. Cilj rada je da se izlože i ustanove zajedničke dodirne tačke modernog doba o kojem je Weber pisao i današnjeg savremenog koje je uslijedilo. Koliko je Weber bio tačan u svojim predviđanjima, u kojoj mjeri su obrasci djelovanja unutar polja politike i ekonomije zadržani do danas i koliko su promjenuli formu su pitanja kojima se ovaj rad bavi. Glavna područja rada su Weberov pojam birokratije koji se ogleda u okviru savremenog doba u vidu tehokratije, zatim vlast kao polje birokratskog upravljanja gdje se pokazuje ciljno-racionalni tip djelovanja baš kao i u privrednoj oblasti koja je obrazložena u narednom poglavlju. Cilj izlaganja osnovnih socioloških kategorija jeste da se pojača razumjevanje pojava i procesa unutar modernog zapadnjačkog društva, da se rasvijetli proces racionalizacije koji se otjelovljuje u tipovima društvenog djelovanja i da se pronađu sličnosti sa savremenim društvom. Pretpostavka rada je ta da Weberove ideje i stavovi sežu u savremenu budućnost, ali da se pojmovi razlikuju u kvantitativnom smislu i da ne uzimaju u razmatranje konačne posljedice i granice ljudskog napretka, što treba biti preokupacija njegovih savremenih nasljednika. Literatura koja je korištena za izradu rada se sastoji od znanstvenih, stručnih publikacija i članaka pisanih na bosanskom, engleskom i italijanskom jeziku.

## 1.2. Struktura rada

Rad se sastoji od sedam poglavlja. Prvo poglavlje je uvodno poglavlje koje uključuje objašnjenje ciljeva i predmet rada kao i njegovu strukturu.

U drugom poglavlju pod nazivom „Biografija i djelo Maxa Webera“ ukratko je predstavljena njegova biografija, naučni uticaj na formiranje njegove misli i njegov stav glede nauke o stvarnosti i idealnih tipova.

Treće poglavlje pod nazivom „Weberovski pojam birokratije“ je jedan od ključnih poglavlja gdje je objašnjen idealnotipski pojam birokratija, kako funkcioniše, koji su joj sastavni elementi i šta je omogućava. Demokratska, odnosno birokratska vlast koja je otjelovljuje i način političkog djelovanja unutar društva.

Četvrto poglavlje koje se bavi ekonomskom stranom društvenog života nosi naziv „Ekonomska sociologija“. Objasnjeni su privredni elementi društva gdje se unutar privrednog

preduzeća društvo odgaja u duhu racionalnosti. Zatim je opisan međuodnos države i privrede, odnosno način funkcionisanja tržišta bez kojeg je kapitalistički sistem savremenog doba nezamisliv.

Peto poglavlje je „Teorijska sociologija“ unutar kojeg su objašnjeni osnovne sociološke kategorije, počevši od društvenog djelovanja, pojma društva, grupe, društvenih odnosa i procesa racionalizacije koja se ispoljava kroz tipove društvenog djelovanja. U ovom poglavlju se rasvjetljavaju procesi i pojave koje stoje iza političkog i ekonomskog djelovanja modernog i savremenog društva.

Šesto poglavlje je posvećeno kritičkom osvrtu na Weberovu misao pod nazivom „Kritičke reference na Weberovu sociologiju“ gdje su izloženi stavovi Schutz-a, Beck-a i Bourdieu-a. Svaki se dotakao različite oblasti kojom se i Weber bavio. Schutz zadire u polje društvenog djelovanja i subjektivnog značenja istog. Beck se bavi pitanjem tranzicije od tradicije do savremenosti koja nosi velike promjene društvene strukture i odnosa. A Bourdieu istražuje odnose dominacije, različite vrste kapitala i polja i nejednakosti koje iz njih proizilaze.

Sedmo poglavlje je zaključno gdje je ukratko izneseno već rečeno i vlastiti stav glede savremenosti Weberovih misli.

## 2.0. BIOGRAFIJA I DJELO MAXA WEBERA

U devetnaestom stoljeću Evropa je bila u fazi kreiranja političke karte kakva nam je danas poznata. Politička ujedinjenja država koja danas slove za ekonomski i politički jake obilježila su ova period. Svaki momenat u historiji neraskidivo je vezan za prethodna dešavanja međutim, nerjetko se momenti i ličnosti koje su se istakle u tom momentu više stavljaju u fokus da li nauke ili tumačenja neke druge vrste. U ovom periodu, dok je trajala borba za jedinstvo Njemačke pod vodstvom kancelara Otto von Bismarcka rođen je i Max Weber 21. aprila 1864. godine u glavnom gradu pokrajine Tiringije, Erfurtu koji je važio za jako trgovačko i kulturno središte. Odrastao je u dobrostojećoj imućnoj porodici koja je gajila plemenite vrijednosti i bila dio visokoobrazovanih krugova. Njegov otac se bavio politikom, bio je član njemačkog parlamenta i dio nacionalne liberalne partije što je omogućilo da mladi Karl Emil Maximilian Weber upozna univerzitetske profesore i naučnike od kojih su neki uticali i na njegov intelektualni rad. Majka Helene kojoj je Weber bio privrženiji bila je drugačija od njegovog oca, inteligentna žena koju je karakterno krasila izražena protestantska duhovnosti. To su osobine koje se prepoznaju u radu i životu zrelog naučnika Maxa Webera. Birokratski um i religija. Porodična atmosfera, kulturno-naučno nasljedstvo, društvena situacija u ujedinjenoj Njemačkoj i njena uloga na svjetskoj ekonomsko-političkoj sceni su omogućile da Weber svoj naučni potencijal predstavi u svojim svjetski neprevaziđenim i aktuelnim radovima. Primarne oblasti u kojima je obrazovan i o kojima je pisao bile su ekonomija i pravo, međutim njegove intimne ambicije se više odnose na sociologiju i politiku. Bio je vrsni naučnik iako je gajio podjednaku strast i prema politici u kojoj nije doživio toliki uspjeh. Njegovo kapitalno djelo „*Privreda i društvo*“ koje je objavljeno nakon njegove smrti predstavljaju njegova nastojanja da sistematski predstavi sociološke preokupacije. Drugo važno djelo koje je više poznato „*Protestantska etika i duh kapitalizma*“ u kojem raspravlja o idejnim uticajima na tok društva je značajan dio njegove analize nastanka i razvoja kapitalizma modernog doba. Osim protestantizma Weber se bavio i drugim svjetskim religijama u „*Sociologija religije*“ kao i „*Sabrani spisi o sociologiji religije*“. Napisao je i „*Metodologija društvenih nauka*“, „*Politika kao poziv*“, „*Nauka kao poziv*“, „*Vlast i politika*“. Širok raspon različitih naučnih preokupacija i intelektualne znatiželje uvrstavaju Webera u red plodonosnih autora koji je dao veliki doprinos razvoju sociologije kao nauke, otvorio joj vrata razvoja i napretka, a svojim kontraverznim stilom strukturiranja misli omogućio budućim naraštajima dalju raspravu o gorućim pitanjima modernog doba.

## 2.1. Uticaji na Webera i formiranje naučne misli

Već je spomenuto da je Weber imao priliku da se u svome domu sretne sa poznatim intelektualcima i političarima, a posebno treba istaknuti one koji su uticali na njega kao što je Wilhelm Dilthey, kojeg nazivaju osnivačem „duhovnih znanost“ i predhodnikom sociologije znanja. Osim njega družio se i sa Wilhelmom Windelbandom koji je bio novokantovac poznat po podjeli znanosti na nomotetske i idiografske. Tu su i budući marksistički filozof Georg Lukacs kao i Ernst Troeltsch koji je uveo stajalište kulturnog relativizma u poimanje historije. I ne samo da se privatno družio nego je i svojim radovima suprotstavljao i uspoređivao razmišljanja Georg Simmela i Ferdinanda Tönniesa. Sav taj intelektualni milje u kojem se Weber kretao i koji je njega cijenio ostavio je traga na njegovo pisanje. Osim toga ne treba zanemariti idejnu klimu koja je vladala za njegovog života i uticaj drugih ideja koje je on crpio čitajući Nietzschea, Kanta i drugih autora.

Što se tiče idejne klime važno je spomenuti pojavu historicizma koja je nastala u vrijeme romantizma ne samo u filozofiji nego i arhitekturi, književnosti i drugim oblastima. Ovdje treba istaknuti njegove elemente kao što su nacionalno-historijska tematika, nacionalna literatura, polemika o zajedničkom jeziku i kulturi nacije i slično. Naravno da je historicizam preovladavao i u nauci. Što se tiče društvenih nauka vladalo je mišljenje da je historija jedina moguća društvena nauka. U historiji čovječanstva postoje samo momenti koji su zasebni i mogu se takvi i shvatiti, a da zakonitosti koje vladaju društvom kao takve ne postoje. U Njemačkoj je bila zastupljena tradicija historijske škole čiji je osnivač Leopold von Ranke koji se spominje kao utemeljitelj naučne historiografije. U predgovoru Weberovog djela „*Vlast i politika*“ Vjeran Katunarić navodi da je škola orjentisana ka pojmu države moći, pojam koji objedinjava sve aspiracije Njemačke koja se sprema da zauzme mjesto vodeće države Evrope oslanjajući se pretežno na vojnu moć. Historijska škola vidi državu kao ispunjenje smisla historijskog kretanja. Momenat u kojem se prepoznaje bliskost Webera sa historijskom školom jeste pogled na državu kao vojnu silu koja drži monopol nad primjenom iste, dok filozofska tumačenja o utjelovljenju višeg smisla nisu zanimala Webera. Ovdje se vidi Weberov sociološki prisup gledanja na državu, vlast i moć kroz prizmu konstelacije interesa što se primjećuje u djelu „*Vlast i politika*“. Na državu je gledao kao tvorevinu koja brani prvenstveno svoje interese i da viši smisao njenog postojanja u modernom dobu ne postoji.

U svojim razmatranjima i stavovima bio je poprilično realan predviđajući budućnost na osnovu prošlog i sadašnjeg stanja. Smatrao je da historija kao takva ne može da se objasni i



shvati u svojoj cjelovitosti, isparčana je na dijelove što treba prihvatiti i razumjeti kao takvo. Puko opisivanje historijskih događaja ne doprinosi razumjevanju, nego se historija treba objašnjavati i shvatati kao lanac dešavanja koji ne možemo dokučiti u potpunosti. Ovu metodu razumjevanja historijskih činjenica preuzeo je od predstavnika historijske škole, Droysena i Diltheya. Važnost historije u društvenom životu nije sporna ona će uvijek značajno da penetrira u stvarnost, što je uostalom i Weberov fundamentalni aksion (Kalberg, 2005). Pristup stvarnosti, percepcije i tumačenja zasnivaju se na metodi razumjevanja koja se temelji na principu da se društvena stvarnost i djelovanje aktera iste može razumjeti isključivo u svojoj unutrašnjosti dok se prirodna može samo opisati i objasniti kao objekt zajedno sa zakonitostima koje vladaju, ali se ne može subjektivno pojmiti. Ova metoda razumjevanja je postala zaštitni znak njegove sociologije.

Pojam vlasti i moći koji ne mogu postojati jedno bez drugog su Webera posebno fascinirali. Dok se tu vide uticaji historijske škole, tumačenje konteksta, u kojem je smješteno djelovanje tih elemenata, moderna epoha viđena je kroz Nitzscheovu kritiku moderne evropske kulture. Weberova razmišljanja uglavnom se odnose na moderni svijet, društvena kretanja, industrijski razvoj i posljedice tih razvoja. Rast racionalizacije na svim poljima, modernizacija i birokratizacija odlike su modernog svijeta koji uproštava sve oblike odnosa i odvajanju stvarnosti od uzvišenog i nevidljivog svijeta. Jednoobraznost će da zavlada na svim poljima, bez dubine i duha.

Weber se u svojim ranim radovima pomno bavio istraživanjem ranijih epoha i civilizacija, posebno antičkog perioda pronalazeći i tamo začetke kapitalizma i oblike birokratije. Obrazovan kao historičar komparativne ekonomije tražio je obrasce koji možda oblikuju sve epohe koje prolaze kroz ubrzane društvene promjene. Istraživao je rimsko, grčko, perzijsko, egipatsko carstvo tražeći zajedničke obrasce i ustanovljeno je da: „...u svojim povijesnim istraživanjima, koja su obuhvaćala i oblike vlasti, nailazio na paralelne i opetovane pojave. Tako ističe da svugdje gdje se u povijesti pojavila, birokracija nikada nije više propala, sugerirajući time njezin pobjedonosni hod. Ali na taj nalaz nije navlačio determinističku koncepciju povijesnog razvoja – ni evolucionističku, progresivnu, svojstvenu liberalizmu i socijalizmu, niti cikličku, svojstvenu konzervativizmu. Ni u jednoj nije našao dovoljno argumenata da bi formulirao neku opću zakonitost povijesnog procesa.“ (Katunarić, 1999; 22)

Početak metodološkog individualizma kojem je Weber bio blizak zasniva se na novokantovskom pogledu na historiju koja je proizvod ljudskog htjenja, a ne objektivnih

zakonitosti, to je razlog jedinstvenosti i neponovljivosti historijskih događaja koji zajedno tvore kulturnu cjelinu. (Katunarić, 1999, 28) Društvene nauke se bave razumjevanje ljudskog djelovanja polazeći od njegovih subjektivnih intencija. U analizi kulture ne postoji objektivna naučna analiza neovisna od drugih gledišta.<sup>1</sup> Weberovi idealno-tipski konstrukti, misaone konstrukcije koje ne postoje u stvarnosti u čistom obliku, su balansiranje između pukog opisivanja s jedne strane i traženja zakonitosti historijskog razvoja s druge strane. Dalje od historijskog narativa, sociologija uključuje teoretski okvir kojim pristupa problemu, to jeste kroz idealne tipove, odnosno interpretativno razumjevanje.

## 2.2. Naučni doprinos razvoju sociologije

Uticaj Webera osjetan je u različitim podoblastima sociologije počevši od sociološke teorije, komparativno-historijske sociologije, urbane, političke i sociologije religije pa sve do političke ekonomije. U sociološkoj teoriji je izričito poznat po svome pojmu društvenog djelovanja što ga razdvaja od pripadnika bihejviorizma, strukturalizma i pozitivizma. (Kalberg, 2005) Pozitivističkoj školi koja prati metod prirodnih nauka u svome istraživanju i primjenjuje dedukciju u objašnjenju specifičnih slučajeva Weber je proturječio stavom da „individualni slučajevi mogu biti uzročno objašnjeni samo na osnovu „drugih jednakih individualni konfiguracija.““ (Kalberg, 2005, 9) Weberova interpretativna sociologija zasniva se na kauzalnom objašnjenju društvenog djelovanja na osnovu namjera onog koji djeluje. Weber polazi od pojedinačnog djelovanja. Osnovne karakteristike Weberovog interpretativnog razumjevanja sociologije jesu subjektivno značenje društvenog djelovanja, tipovi društvenog djelovanja, odnos vrijednosti i slobode i značaj vrijednosti.

„Weberova sociologija interpretativnog razumjevanja koja se temelji na subjektivnom značenju, četiri tipa djelovanja, idealnim tipovima i društvenim područjima striktno se suprotstavlja svim pristupima koji vide društvo kao organsko, sastavljeno iz holističkih jedinica i njihovih razdvojenih „dijelova“ koje su kao komponente potpuno integrirane u veći „sistem.“, (Kalberg, 2005, 19)

---

<sup>1</sup> Alfred Schutz se bavio egzistencijalnom fenomenologijom te je razvijao svoju misao iz rada Husserla i Webera. Najviše se bazirao na Webera i pitanje djelovanja sa subjektivnim značenjem, pitanjem jezika i značenja u odnosu na interpretativno razumjevanje ljudskog djelovanja. Proces razumjevanja drugog može biti istražen fenomenološki kao proces tipifikacije, primjenom naučenih interpretativnih shema. Schutzov konstrukt „tipičnih modela“ ponašanja usmjeren je na osvjetljavanju subjektivnih osnova djelovanja. Subjektivna zbilja kojoj je Schutz posvetio pažnju konstruira objektivnu zbilju i obrnuto, to je proces socijalizacije, spoj subjektivnih i kolektivnih interpretacija. O egzistencijalnoj fenomenologiji vidi: Anthony Giddens, *New Rules of Sociological Method, A Positive Critique of Interpretative Sociologies*, Polity Press (2007).

Weber je bio na strani metodološkog individualizma za koji je svojstveno mišljenje da se društvene pojave mogu svesti na individualno djelovanje, a da se kolektivno djelovanje može objasniti razumjevanjem pojedinačnih interesa pojedinaca. Na drugoj strani holistička tradicija drži da se stvarnost sastoji od fenomena koji su nadindividualni, odnosno da se ne mogu protumačiti na osnovu interesa i svijesti pojedinaca. John Elster je u „*Uvodu u društvene znanosti*“ razložio kauzalne mehanizme društvene dinamike. Terminom mehanizmi ogradio se od upotrebe termina zakonitosti koja također nije svojstvena ni Weberovoj terminologiji. Uzeo je u razmatranje racionalne, iracionalne radnje, tumačenje smisla, intencija odnosno unutrašnjih pokretača akterovog djelovanja povezujući ih sa izvanjskim mogućnostima ostvarenja istih sve u cilju objašnjenja mehanizma koji oblikuje kolektivne fenomene. Ovaj lanac uzroka nikad ne prestaje.

Na drugoj strani, drugi autori preispituju Weberov pristup prilikom tumačenja društvenog djelovanja iz razloga što subjektivne motive stavlja u središte pozornosti. Takav je bio Schutz koji je kritizirao Webera i tvrdio da samo kada retrospektivno gledamo na djelovanje možemo mu pripisati značenje, to jeste djelovanje koje pripada iskustvu ima značenje. (Giddens, 1993)

„...dok subjektivno značenje utemeljeno u ciljno racionalnom djelovanju može biti identificirano, daljnja kritika tvrdi da će subjektivno značenje bazirano na vrijednostima uvijek ostati neiskristalizirano i problematično.“ (Kalberg, 2005, 39)

Neosporno je da je njegova misao naišla na različite kritike i neslaganja, ali je to sukladno njegovom pristupu, nesvojstveno mu je da pronalazi zakonitosti, red i općost u društvenu nauku.

Osim motiva u proučavanju društvenog djelovanja, Weber daje veliku pažnju višezročnosti, još jedan važan elemenat njegove interpretativne sociologije. Akteri međudjeluju, oni su pokretači društvenog djelovanja, a samim tim i nosioci promjena. Ako polazimo od metodološkog individualizma koji tvrdi da je osnovna jedinica društvenog života pojedinačno djelovanje, onda društvene institucije i društvene promjene nastaju usljed njihovog međusobnog djelovanja. Weber je istaknuo djelovanje i vjerovanje kao osnovnu snagu društvenih promjena. Društveno djelovanje u okviru interpretativne socijologije posmatra referirajući se na vrijednosti, tradiciju, interese i emocije.

Još treba spomenuti da je Weber prilikom istraživanja različitih društava tražeći zajedničke obrasce djelovanja došao do zaključka da se razvoj svakog modernog društva treba posmatrati

odvojeno iz razloga što ne dijele svi istu prošlost i sadašnjost i što određeni obrasci djelovanja ne opstanu u svakom društvu i uklope se u sadašnjost. Svako društvo (država) je mješavina prošlosti i sadašnjosti i ne može se objašnjavati evolutivno niti dijeliti u faze razvoja što Webera odvaja od Marxa. Da bi pomirio različitost razvoja modernih društava (misli se na zemlje zapada) Weber je razvio model „modernog zapadnjačkog racionalizma“. To je jedan od njegovih ideal tip konstrukcija koji omogućavaju da se pojedine nacije, odnosno razvijene zapadne države, kompariraju u cilju utvrđivanja zajedničkih elemenata svojstvenih modernoj kapitalističkoj naciji ili da se utvrdi u kojoj mjeri odstupaju od modela. Za analizu polazi od pojedinačnih slučajeva uzimajući u obzir idealne tipove, subjektivna značenja i određena društvena područja i kontekste.

„Njegove studije naglašavaju neizbježno preplitanje prošlosti sa sadašnjošću i tvrde da subjekt njegove sociologije – djelovanje koje ima značenje – se može iskristalisati i izmjeniti jedino oponašanje i reaktivno djelovanje u širokom spektru domena: religijsko vjerovanje, ekonomski i politički interesi, legitimni autoritet i legalna država, porodična odanost i društvena čast statusnih grupa, sve to može prerasti u društveno djelovanje. Za Webera, sve ove „relacije“ za djelovanje koje ima značenje podrazumjevaju uzročnu važnost. Moć, historijski događaji, natjecanje, konflikt i tehnologija trebaju biti prepoznati kao mogući uzroci djelovanja.“ (Kalberg, 2005, 38)

### 2.3. Nauka o stvarnosti

„Društvena znanost koju želimo promicati je *znanost o zbilji*. Mi hoćemo razumjeti zbilju života koja nas okružuje i u koju smo postavljeni *u njezinoj osebnosti* — odnose i kulturno *značenje* pojedinih njezinih pojava u njihovim današnjim oblicima, u jednu ruku, te razloge njihovog takvog a ne drugačijeg postojanja, u drugu ruku.“ (Weber, 1989, 43)

Cilj društvene nauke je spoznaja zbilje s obzirom na kulturno značenje i njezinu uzročnu povezanost. Spoznaja zbilje zasniva se na spoznaji „faktora“, „zakona“ koji su grupirani u kulturnu pojavu koja za nas ima značenje. Empirijska zbilja je kultura koja stoji u odnosu sa idejom vrijednosti i u sebi obuhvata samo značajne komponente zbilje, komponente koje su vrijedonosno značajne. Empirijsku zbilju tvori više pojedinačnih zbilja koje svoje značenje crpe iz vrijednosti i značajne su onoliko koliko je vrijednosna ideja značajna za nas. Weber naglašava da je ovaj odnos zbilje prema vrijednostima koje daju značenje i slaganje pojedinačnih dijelova zbilje u skladu sa kulturnim značenjem (važnosti) i razlikuje se od naučne analize. Redanje dijelova zbilje sukladno kulturnom značenju je historijska činjenica

historijski momenat, koja igra ulogu razrješena nastanka kako bi se razjasnilo njezino kulturno značenje. Treba se uzeti u obzir historijski kontekst radi shvatanja važnosti dijela zbilje, odnosno njezino kulturno značenje.

Weber na primjeru novčane privredne razmjene objašnjava naučnu analizu. Sociološka (kulturna) naučna analiza treba da istraži kulturno značenje povijesne činjenice da je razmjena masovna pojava. Traži se značenje novčane privrede komparirajući društva u kojima je takva privreda bila zastupljena (moderno doba, antika). Želi se spoznati historijski značajna pojava. Značajna je jer se pojavljuje u mnogim društvima, traži se njeno značenje, odakle je proistekla, njeno kulturno značenje, povezanost sa vrijednostima. Uzročnom analizom, otkrivanjem prouzročnosti pojedinačne činjenice, u ovom slučaju privredne razmjene kao masovne pojave, traži se njena spoznaja. Spoznaja kulturnih događaja je moguća samo na osnovu značenja. Oni se sagledavaju u cjelosti jer spoznaja društvenih zakona nije spoznaja zbilje.

Da bi se shvatila kultura koja je vrijedonosno obojena, a sve vrijedonosne ideje su „subjektivne“ i samim tim promjenljive i u skladu sa vladajućom kulturom i ljudskim mišljenjem, treba razviti pojmovni aparat koji će pomoći u analizi ljudske kulture. Te teorijske konstrukcije, idealni tipovi, su predstavljene kao primjeri.

Idealni tip ima komparativnu svrhu. Weberovi idealni tipovi uključuju teoriju o dinamici društva i alternativne kurseve o fenomenima koji su uključeni u dinamiku. Idealni tipovi su konstruirani uz pomoć historijskih pravila iskustva i korišteni su kao prijedlog rješenja prilikom istraživanja stvarnosti, odnosno pojedinačne zbilje.

„U apstraktnim ekonomskim teorijama imamo pred sobom primjer sinteza koje su se obično označavale kao „*ideje*“ povijesnih pojava. One nam pružaju *idealnu* sliku događaja na robnom tržištu pri postojanju društvene organizacije prema načelu robonovčane privrede, slobodne konkurencije i strogo racionalnog djelovanja. Ta pojmovna konstrukcija objedinjuje određene odnose i procese povijesnog života u jedan po sebi besprijekoran kozmos zamišljenih povezanosti. Ta konstrukcija, sadržajno gledano, ima karakter neke svojevrsne *utopije* do koje se došlo *misaonim* naglašavanjem određenih elemenata zbilje. Njezin odnos prema empirijski određenim činjenicama života sastoji se samo u tome da tamo, gdje se *utvrdi* ili *pretpostavlja* da su povezanosti koje su na apstraktan način prikazane u toj konstrukciji, odnosno da su „tržištem“ uvjetovani procesi u zbilji u nekoj mjeri djelotvorni — možemo

*osebujnost* tih povezanosti pragmatički predočiti i učiniti jasnim upućivanjem na *idealni tip*.“ (Weber, 1989, 61)

Idealni tipovi predstavljaju ideal koji u sebi sjedinjuju sve historijske pojave, sadrži odnose i procese historijskog života koji su međusobno povezani. Idealni tipovi su utopija, kao takvi ne postoje u stvarnosti, ali sadrže elemente stvarnosti koji su spoznati iskustvom. Oni su apstrakne konstrukcije koje pomažu da se dovedu u red i pojasne historijske činjenice, omogućavaju kao takve otkrivanje povezanosti, uzročnosti među procesima društvenog života.

Idealni tipovi nemaju funkciju pretpostavke, to jeste hipoteze prilikom naučne analize. Donošenje pretpostavki je isključivo stvar naučnika istraživača, ali idealni tip usmjerava objašnjenje hipoteze. Idealni tip ne prikazuje stvarnost, oni kao takvi ne postoje u stvarnosti, oni su alat koji pomaže istraživanju stvarnosti. Idealni tip „je „ideja“ određene suvremene organizacije društva osnovanog na privredi razmjene, koja je za nas razrađena prema istim logičkim načelima prema kojima se ideja srednjovjekovne „gradske privrede“ konstruirala kao „genetski“ pojam.“ (Ibidem, 61-62)

Ovdje se uočava Weberova komparativna metoda gdje u modernom i srednjovjekovnom društvu prilikom analize kapitalističke privrede pronalazi iste logičke obrasce u njenom funkcionisanju pri čemu se pojam „gradska privreda“ koja je genetski pojam uzima kao primjer idealnog tipa.

Idealni tip u sebi sjedinjava jedan niz pojedinačnih pojava koje se sklapaju u jedno. Takva se konstrukcija prilikom analize koristi da utvrdi koliko je stvarnost blizu ili daleko od idealne slike, to jeste, ukoliko uzmemo pomenuti primjer privrede, koliko su privredni odnosi blizu pojmu „gradske privrede“.

„...svaki se *pojedini* idealni tip stvara sjedinjenjem pojmovnih *elemenata* koji su generičke prirode i koji se oblikuju kao idealni tipovi. U tom slučaju također se pokazuje osobita logička funkcija idealnotipskih pojmova. Jednostavan rodni pojam u smislu kompleksa značajki koje su zajedničke mnogim pojavama je, na primjer, pojam „razmjene“ sve dok zanemarujemo *značenje* sastavnih dijelova toga pojma i jednostavno ga analiziramo u njegovoj svakodnevnoj jezičnoj upotrebi.“ (Ibidem, 72)

Weberova komparativna metoda je usmjerena na otkrivanju različitosti i sličnosti između modernih i starijih društava i otkrivanju uzroka njihove različitosti. Ovo uključuje istraživanje

stogodišnjih fenomena iz historije, kao što je kapitalizam, ali koji su kulturološki značajni ili korisni za identifikaciju modernosti. Istraživanju podrazumjeva otkrivanjem kauzalnih lanaca historije čemu pomaže izgrađen sistem pojmova.

### 3.0. WEBEROVSKI POJAM BIROKRATIJE

Godine 1764. francuski ekonomist Vincent de Gournay upotrijebio je na svojoj kovanici izraz birokratija da bi njime označio službenike, sekretare, inspektore koji se bave pitanjima javnog interesa. Izraz je u ovom značenju vremenom postao dio međunarodnog političkog rječnika. U rječnicima narednih godina birokratija se određuje i kao moć, utjecaj službeničke pozicije i državnih sektora. Birokratija u svojoj osnovi predstavlja jednu civilnu instituciju koja je analogna stajaćoj vojsci, bazirana na principima discipline, napredovanja, grupnog uvažavanja i centralizacije. U 19. stoljeću mogu se ustanoviti tri značenja izraza birokratija: a) kao hijerarhijski strukturiran sistem uprave, b) kao zloupotreba moći od strane činovnika i c) kao novi tip vladanja činovništva, odnosno profesionalnih upravljača, pri čemu nema dovoljne diferencijacije između poimanja birokratije u smislu zloupotrebe moći i birokratije kao oblika vladavine.

Max Weber je nastavio sociološku analizu birokratije Gaetano Mosca-e, italijanskog političkog naučnika čije ime se vezuje za razvoje teorije elita, i Robert Michels-a koji također pripada italijanskoj elitističkoj školi. Michels osim deskripcije „željeznog zakona oligarhije“ bazirao se i na izučavanje organizacije kao šire kategorije od države kroz analizu političkih partija. Weberov sociološki doprinos istraživanju birokratije je mnogo širi i važniji za sociologiju.

Birokratija je racionalni produkt discipline. Priča o disciplini potiče od vojske. Weber tvrdi da je disciplina vojske temelj discipline uopće (Weber, 1999; 155) i da se to odražava na razvoj države i njenu moć. „Disciplinom treba nazivati izgleda da će se određeni veliki broj ljudi, zahvaljujući ustaljenoj navici, brzo, automatski i šematski pokoriti jednoj naredbi.“ (Weber, 1976, 37) Drugi „veliki odgajatelj discipline je veliko ekonomsko poduzeće“. (Weber, 1999, 155). Kroz vojni aparat i ekonomsko preduzeće čovjek odnosno društvo se odgaja u duhu racionalizacije, osnovnom elementu birokratske organizacije, još jedan Weberov idealnotipski model koji predstavlja najbolji način upravljanja društvenim poslovima. To je „najracionalniji

oblik društvene organizacije ili, tačnije, takav društveni mehanizam koji sistemski usklađuje rad velikog broja pojedinaca i s najvećim mogućim uspjehom ostvaruje postavljene zadatke.“ (Đurić, 1964, 155) Kao što „razvoj ratne tehnike uvjetuje nastanak profesionalnog časnika“ (Weber, 1999, 172), tako i birokratiju prati pojava profesionalnih službenika koji su postavljeni u hijerhijski sistem koji vrši kontrolu i održavanje unutrašnjeg reda. Ovim se pokazuje i da je to jedan bezlična vlast koja je svojom strukturom u mogućnosti da obavlja upravne poslove većih razmjera i složenosti koji zahtjevaju visokokvalificirani kadar. Birokratija predstavlja najbolje uređen mehanizam upravnog funkcionisanja kojeg karakteriše stručnost, efikasnost, dobra ekonomičnost i produktivnost u obavljanju podjeljenih složenih poslova na manje operacije. Važno je istaći da je kroz analizu pojma vlasti, tačnije tipova vlasti Weber izložio idealni tip birokratije. Vlast u najčistijem obliku sprovodi svoju volju kroz takav tip organizacije unutar koje Weber razlikuje tri statusne uloge. Oni koji su na vlasti, administrativni aparat i ostali članovi. Uspostavljen je upravni poredak u upravnom aparatu koji vrši kontrolu sprovođenja drugog seta pravila. Njihov odnos prema pravilima je dvostruk. Oni vrše ključnu ulogu u ispunjenju legitimnosti poretka. Oni koordiniraju pravila ponašanja koja su donesena od strane vladajućih pozicija jer samo poštivanje legitimnosti poretka ne može da opstane bez koordinatora pravila ponašanja koji održavaju uspostavljeni poredak. Kod legalnog tipa vlasti nalazi se iskristalisan odnos vlasti i upravnog aparata koji je svojstven modernom društvu i predstavlja idealni tip birokracije. „U legalnom tipu vlasti svaka pravna norma može biti uvedena sporazumom ili nametanjem na osnovi svrsishodnosti ili racionalnosti, ili na osnovi i jednoga i drugoga: zakoni sadrže apstraktna pravila.“ (Perko-Šeparović, 1985, 122) Članovi se pokoravaju poretku, a poredak je reguliran normama i sprovodi se službenim djelovanjem. Na službenim pozicijama su pojedinci koji izvršavaju određene funkcije. Kriteriji koji određuju funkcioniranje birokratske mašinerije zasnovani su na objektivnim principima „ljudi su osobno slobodni i podvrgnuti su vlasti samo u odnosu na svoje bezlične službene dužnosti: organizacija službi osniva se na hijerarhijskom načelu; dužnosti su jasno određene; služba se popunjava na osnovi slobodnoga ugovornog odnosa u legalnom smislu, tako da u načelu postoji slobodan izbor: kandidati se biraju na osnovi tehničkih kvalifikacija, provjerenih ispitima ili diplomama, odnosno i jednim i drugim; oni su imenovani, a ne izabrani; u pravilu, plaćaju se u novcu i imaju pravo na mirovinu; služba je jedino ili bar osnovno zanimanje; služba je karijera, jer postoji sistem napredovanja prema dužini slaža ili uspjehu, odnosno i jednome i drugome; u svome djelovanju potpuno su odvojeni od materijalnih sredstava upravljanja i ne mogu prisvojiti svoj položaj; napokon,



podvrgnuli su sistematskoj disciplini i kontroli u ponašanju u službi.“ (Perko-Šeparović, 1985, 123) Ovaj tip je primjenljiv na različite vrste organizacija i historijski dugo postoji.

### 3.1. Birokratija i tehnokratija

U birokratskoj organizaciji modernog društva neophodna je stručnost, odnosno jako je važna obrazovna sfera. Kako bi se adekvatno primjenile norme, pravila tehničke ili druge prirode neophodan je stručan kadar. Objektivna pravila u savremenom dobu zahvataju sve više i društvenu sferu. Zahtjev za objektivnošću raste u birokratskoj organizaciji koja se usložnjava. „Objektivno“ obavljanje poslova u tom slučaju, u prvom redu, znači obavljanje poslova u skladu sa *racionalnim pravilima* „bez obzira na ličnost“. Ali, to „bez obzira na ličnost“ jest i parola „tržišta“ i, uopće svake težnje za ostvarenjem posve ekonomskih interesa. „Birokratska struktura ide ruku pod ruku s koncentracijom materijalnih sredstava privrede u rukama gospodara.“ Iz toga slijedi da razvitak modernog oblika organizacije na mnogim područjima nije ništa manje nego identičan s razvitkom i širenjem birokratskog upravljanja.“ (Perko-Šeparović, 1985, 123)

Najracionalniji tip sa tehničkog i upravnog aspekta jeste birokratski tip upravljanja. Usložnjavanje poslova, populističko umnožavanje koji nosi sa sobom promjene životnog stila stvara potrebu za racionalnim birokratskim aparatom. Birokratski aparat koji svoju moć crpi na osnovu tehničkog znanja kojim raspolaže i koje je neophodno da bi funkcionisalo odgovor je na masovnost koja zahvata skoro svaki segment života. Instrumentalna racionalnost i pravila koja nalažu objektivno postupanje u cilju postizanja efiksanosti dehumaniziraju svaki odnos. Što je sistem efikasniji i precizniji to je proces dehumanizacije veći. Neosporno je da birokratska narav funkcionisanja savršeno odgovara ekonomskim ciljevima kapitalističkog sistema jer funkcionišu na istim principima. Savremeno društvo koje živimo danas odlikovano je standardiziranim pravilima djelovanja počevši od proizvodnje, tržišta, diplomatije i drugih sfera. Standard je globalna stvar. Nastoje se inkorporirati stručno znanje u svaki oblik djelovanja. Takav oblik upravljanja nosi naziv tehnokratija koja nije ništa drugo do savremni naziv za instrumentalnu racionalnost birokratije.

„Razlika između birokracije i tehnokracije, čini se, jesu, prije svega, kvantitativne, a ne kvalitativne prirode, odnosno tehnokracija je *sazrijevanje* u smjeru već predviđenom Weberovim modelom birokracije. Njegovo razumijevanje ukazuje da je u ovo vrijeme stvorena mogućnost da stručnost kao nosilac instrumentalne racionalnosti, preuzimajući u svoje ruke sve veću moć imajući u vidu posljedice instrumentalne racionalnosti, dovede u

pitanje same vrijednosti kojima ona služi. Zahtijevajući ciljnu racionalnost u okvirima alternativnih vrijednosti. Tako proces racionalizacije suvremenog svijeta nosi u sebi potencijal prerastanja formalne u supstancijalnu racionalnost.“ (Perko-Šeparović, 1985, 126) Tehnokracija je naredna stepenica birokracije, a njena stručnost da preispita svoje djelovanje i posljedice instrumentalne racionalnosti je pod velikim upitnikom. „Praktični, teorijski i formalni procesi racionalizacije snažno dominiraju supstantivnim procesom racionalizacije u modernim zapadnim društvima. Judeo-kršćanski pogledi na svijet, koji služe kao referentna točka za većinu skupina supstantivne i etičke racionalizacije kao i za teorijsku racionalizaciju njihovih vrijednosti, uveliko su zamijenjeni znanstvenim pogledima na svijet. S ovim aksijalnim pomakom i definicijom znanosti (uglavnom Weberovom) kao moda znanja analitički različitog od vrijednosti, one se ne mogu definirati kao legitimna glavna tema značajnih teorijskih procesa racionalizacije 20. stoljeća. To vrijedi čak i kada su znanstveni pogledi na svijet i sami supstantivna racionalnost. Istovremeno su formalni procesi racionalizacije u području znanosti, ali jednako tako i u ekonomskim i pravnim područjima i birokratskim oblicima dominacije, srasli i oformili mrežu obrazaca djelovanja, koji su usmjereni u istom pravcu: potiskivanju vrijednosno orijentiranog djelovanja.“ (Kalberg, 1980, 105)

Racionalnost je vodilja Weberovog modernog, a danas i savremenog svijeta. Razvoj nauke i tehnike, stvaranje novih paralelnih svjetova, mikro i nano prostora, igranje sa vremenom, prostorom, jezikom i slično predstavljaju nova uzbuđenja racionalnog, ali i nove izazovne probleme humanističkog.

Zbog svog idealnotipskog karaktera teško je istaći nedostatke ovakve organizacije poslovanja koji savršeno odgovara kapitalističkom sistemu privrednog funkcionisanja koji je ujedno i svojim principom rada oslikan u birokratskom upravnom aparatu. Vrijednosti koje se njeguju u proizvodnji zahtjevaju se tako i u upravi, a zatim i u društvu na većim razinama. Kao što je na početku istaknuto da se društvo uči racionalnosti time se potvrđuje Weberova teza da se stalnost društvenog djelovanja određuje u ekonomskoj sferi jer je privreda najosnovnija za održavanja osnovnih prava, to jeste prava na život.

Weberova zabrinutost za budućnost ljudskog roda ogleda se u savremenoj realnosti. Svijetom upravlja ekspertiza, formalna racionalnost naučnika i eksperata iz raznih oblasti koji kalkulišu numeričkim logičkim kategorijama. Forma dolazi prije suštine. Formalna racionalnost koja se koristi kao instrument za rješavanje problema ljudskog svijeta počinje da služi sama sebi,

ispunjenju svoje svrhe dok ne služi svrsi zbog koje postoji, to jeste čovjeku. Pitanja etičke prirode izazvana novim naučnim dostignućima i ona koja će uslijediti, debate o pravima i demokratske procedure koje se vode o novonastalim problemima zaštite svega živog. Društveni svijet već sad ne može da održi korak bez tehnike koja olakšava život ali stvara zavisnost čovjeka od nje. Weber nije pogriješio što je iskazivao zabrinutost za put kojim ide moderni svijet, znao je da se forma mijenja dok suština ostaje ista. Ropstvo je promijenilo formu, ali suštinski i dalje postoji. Kada već pričamo o posljedicama modernosti ne možemo a da ne spomenemo Giddensa. Osim marksističke interpretacije Giddens je uzeo u razmatranje i Weberovu interpretaciju koja se temelji na racionalnosti i birokratičnosti da bi došao do uvida u snagu modernosti koja je takvih razmjera da izmiče ljudskoj kontroli. Modernost u sebi objedinjuje četiri institucije koje smo već spominjali, kapitalizam, industrijalizacija, nadzor i vojska. To je njen pokretač i u tome se nalazi njena moć koja se rasprostire na globalnom nivou. Njeni proizvodi su otuđenje, stvaranje apstraktnih sistema znanja koji postaju neodvojiv dio života savremenog čovjeka, odluke na svakodnevnoj razini podvrgnute su tehničkoj ekspertizi, zadiranje u intimnu sferu i sve se podvrgava kontroli. Posljedice takve modernosti kako ih Giddens vidi jesu radikalne, dolazi do humanizacije tehnologije, intimna sfera postaje javna stvar gdje se zadire u identitet i svakodnevni život. Svakodnevni život izmiče čovjeku iz ruku dok o pitanje čovječanstva nije ni svjestan. „Za Webera, uspon znanosti, kao načina spoznavanja i proživljavanja, nagovijestio je naročito sudbonosne posljedice, makar samo zato što prijeti izvući čak i vrijednosti iz arene „uvjerenja” i premjestiti ih u carstvo proračunavanja: s dolaskom znanstvenih pogleda na svijet, čak i vrijednosti mogu postati temom empirijskog promatranja, matematičkog mjerenja i ispitivanja“ (Kalberg, 1980, 106)

### 3.2. Vlast kao područje birokratskog djelovanja

Vlast je jedan oblik moći, odnosno institucionalizovana moć. Vlast je područje koje je Weber izabrao da u njemu prikaže pojam moći. „Moć predstavlja izgled da se u okviru jednog društvenog odnosa sprovede sopstvena volja uprkos otporu, bez obzira na to na čemu se zasnivaju ti izgledi.“ (Weber, 1976, 37) Đurić kaže da je „pojam moći predstavlja važnu kariku koja povezuje teoriju društvene strukture s teorijom društvene organizacije.“ (Đurić, 1964, 147) Koncept vlasti koje je Weber izložio u svojim razmatranjima sastoji se od nekoliko elemenata. Kada se priča o vlasti misli se na državno ustrojstvo društva. Vlast postoji samo kod društvenih grupa i naravno svih društvenih organizacija. Element prinude je osobina svake vlasti, ne postoji vlast koja ne sprovodi represiju u bilo kojem obliku. To ne znači da vlast nije ograničena, ona nema apsolutnu kontrolu nad životima građana. Zakonske

odredbe, normativni poredak kojima se određuju granice vlasti i građana primjenljive su na sve.

„Delanje, naročito društveno delanje i, opet naročito, – društveni odnos, mogu učesnici da orijentišu prema predstavi o postojanju jednog legitimnog poretka. Izgleda da se ovo stvarno desi treba nazvati „važnjem“ dotičnog poretka.“ (Weber, 1976, 21) Kada je djelovanje čiji je sadržaj utemeljen na osnovu maksima onda možemo govoriti o poretku. Važenje poretka je bitniji od pravilnosti funkcionisanja istog. Poredak treba da znači konvenciju i pravo. Konvencija se odnosi na običaj ili običajno djelovanje dok pravo vezuje za sebe prisilu, odnosno time se obezbeđuje održavanje poretka. Oni koji djeluju legitimnost poretku pripisuju na osnovu različitih uvjerenja, da li tradiciji, afektivnog ili vrijedonosno-racionalnog vjerovanja, ali je najvažnije istaći to da je vjera u legitimnost najčešći vid legitimnosti. Pokoravanje onom što je formalno tačno i ustanovljeno na uobičajen način. (Weber, 1976)

„Za odnos vlasti je karakteristično upravo to što normativni poredak društvene organizacije sankcioniše pravo zapovedanja i što učesnici u odnosu veruju u njegovu legitimnost: oni koji vrše vlast smatraju da imaju legitimno pravo da naređuju, a oni koji se pokoravaju vlasti smatraju da je ta vlast sastavni deo normativnog poretka kome se duguje poslušnost. Pod normalnim okolnostima, vera u legitimnost vlasti je neprikosnovena i održanje ove vere je jedno od najmoćnijih sredstava kojim se obezbeđuje uspešno funkcionisanje društvene organizacije.“ (Đurić, 1964, 149) Svojstvo legitimnosti imaju tri tipa vlasti koja su ujedno i idealnotipski oblici vlasti. Kroz analizu tri tipa vlasti koja se razlikuju po načinu njihovog opravdanja, odnosno izvoru legitimnosti Weber je dao idealni tip pojma birokratije. Pored klasičnih podjela vlasti Weber prepoznaje i dvije vrste vlasti koje su suprotne. Vlast na temelju konstelacije interesa i po sili autoriteta. Prva se odnosi na vlast koja drži tržišni monopol, a za drugu se može uzeti primjer vlast glave porodice. Ovo su takozvani čisti tipovi. Weber napominje da vlast koja se temelji na konstelaciji interesa može preći u autoritarnu vlast, a mogućnost prelaska je veća što je monopol veći. Posjed kao takav daje široku socijalnu moć, ali samu vlast ne stvaraju samo razmjene na tržištu nego i konvencionalni odnosi razmjene u društvenom životu. Ovdje se misli na određene položaje autoriteta u krugovima odlučivanja. Treba voditi računa o suprotnosti između stvarne moći koja proizilazi iz tržišne razmjene, koja je regulisana preko kompromisa interesa i autoritarne moć koja zahtjeva apsolutnu poslušnost.

Pojam vlasti se ogleda kroz moć zapovjedanja, međutim, nije primjenljivo na sve slučajeve u stvarnosti. S toga, moć zapovjedanja se posmatra kao dodatak „normativnog poretka zasnovanog na pravu te stoga nužno operira s jurističkim pojmovnim aparatom“ (Weber, 1999, 57), što smo ranije i spomenuli. Međutim u polju javne službe ili uprave vlast se manifestira drugačije nego je to slučaj u proizvodnom procesu. Weber se pretežno bavio upravom gdje se pojavljuje moć zapovjedanja, što je slučaj sa „neposrednom demokratskom upravom“. „Svaka vlast se izražava i funkcionira kao uprava“ (Weber, 1999, 57) Takozvana demokratska uprava ima obilježje „demokratska“ iz razloga što je položaj funkcionera takav da je njihova moć zapovjedanja ograničena njihovom pozicijom podređeni/nadređeni. Takva uprava funkcionira na principima racionalizacije. Borba za vlast dešava se između političkih stranaka koje nastoje da zadobiju što veću moć odlučivanja. Bitne informacije, pregovori, odluke drže se u krugu onih na vlasti koji tvore strukturu gospodara (vođe) i aparata, a pitanje legitimnosti bazira se na uvriježenom mišljenju o podređenom položaju što omogućava nesmetano održanje vlasti. „Pojam „discipline“ uključuje i „naviknutost“ mase da se nekritički i bezuslovno pokorava.“ (Weber, 1976, 37). Disciplina je svojstvena birokratskom aparatu što je ranije i spomenuto.

Weber razlikuje tri tipa vlasti na osnovu principa njihovog legitimiteta. To su birokratija, patrijarhalizam i karizmatička vlast. Birokratski tip odnosi se na racionalno udruženo djelovanje, poštivanje pravila i obavezivanje na poštivanje normi. Moć onih koji zapovjedaju legitimira sistem pravila i pravila pozivaju na poslušnost. Patrijarhalizam je oblik vlast koji pripada tradiciji i moć onog koji zapovjeda legitimira se kroz tradiciju, običaj ili autoritet. Treći oblik vlasti temelji se na poslušnosti autoritetu određenih osoba koje se postave kao autoriteta ali ne na osnovu tradicije ili racionalnih pravila. Za istraživanje uprave, a posebno moderne uprave najvažnije je birokratski tip ili birokratska uprava. „Za Webera, svako se ponašanje orijentira prema skupu pravila (*Ordnung*). Za pojam organizacije bitno je postojanje posebnog skupa pravila tzv. administrativnog poretka (*Verwaltungsordnung*). Vlast i upravljanje tijesno su povezani. Svaki se oblik vlasti izražava i funkcionira kao upravljanje, a svaki oblik upravljanja traži vlast.“ (Perko-Šeparović, 1985, 121) Birokratska organizacija najefikasnije upravlja administrativnim aparatom, a vlast putem nje sprovodi svoju volju. Moderna vlast zahtjeva moderne, objektivne principe i pravila koja će se efikasno i stručno izvršavati čemu je dostojan birokratski aparat.

### 3.3. Državnopolitičko ustrojstvo društva

Političku organizaciju ili zajednicom Weber nužno ne naziva državom obzirom da postoji različitih oblika političkog udruživanja koja nisu institucionalizirana u tom smislu. Karakter, odnosno uslov postojanja političke zajednice je „postojanje „teritorija“, zatim fizičke sile za očuvanje tog teritorija i zajedničko djelovanje koje se svodi na opće podmirenje potreba u zajedničkom ekonomskom poslovanju koje regulira odnose među ljudima koji se nalaze na tom teritoriju.“ (Weber, 1999, 66) Tri elementa: teritorija, fizička sila, ekonomija i međudjelovanje su uslovi postojanja i održanje političke zajednice. Politička sila i moć pripada zajednici, a u modernoj državi ona pripada institucijama. Ono što moderne političke zajednice imaju jeste vjera u pravovaljanost njihovog poretka i djelovanja što je izvor njihove legitimnosti. Njihova moć proizilazi iz stepena mogućnosti primjene fizičke sile. Moć države i vjera u njihovu pravovaljanost je veća sukladno njihovom uticaju na druge političke zajednice u sprovođenju pravne fizičke prinude. „Jednu političku organizaciju sa karakterom ustanove treba nazivati državom, ako njen upravni aparat s uspehom polaže pravo na monopol legitimne fizičke prinude za održanje poredaka.“ (Weber, 1976, 38)

Slijed u razvoju političke zajednice koja širi svoje tržište da zadovolji ekonomske interese prati monopolizacija legitimnog nasilja od strane političke grupe (države) i racionaliziranje pravila primjene te sile. Države koje streme povećanju svoje moć one primjenjuju silu ili je drže u pripravnosti usmjerenu na druge teritorije. Moć proistiće iz mogućnosti primjene fizičke sile. Represivne države su moćne sile „često su kao takve istovremeno ekspanzivne grupe, to jeste grupe usmjerene na proširenje opsega teritorija vlastite političke zajednice postignutog nasilnim putem ili prijetnjom silom.“ (Weber, 1999, 76) Ekonomski interesi igraju esencijalnu ulogu u primjeni politike sile. Weber na interesantan način gleda na ekspanziju i stvaranje ekonomskog tržišta, on je uočio jednu bitnu odliku politike imperijalističkih država u nastanku. Naime radi se o načinu vođenja proizvodnje i prodaje, Weber kaže da je „u modernom kapitalističkom dobu potisnuta dominantna zainteresiranost za prodajom na tuđim teritorijama u odnosu na zainteresiranost za posjedovanje teritorija iz kojih se dobra (sirovine) uvoze u zemlju.“ (Weber, 1999, 78) Ovaj imperijalistički kapitalizam koji Weber naziva „kolonijalni pljačkaški kapitalizam“ rječnikom savremenog doba možemo prevesti u „korporacijski“. Prilike koje su plodno tlo za jačanje kapitalističkog karakter političkih zajednica jeste rat. Proizvodnja ratnog materijala i stavljanje u pogon industrije u takve svrhe omogućava veliki profit ekonomskih sila koje zainteresirane za izazivanje ratnog stanja. Weber je istakao i monopolizaciju trgovačkih, industrijskih, poreskih

organizacija kao i kreditno zaduživanje država. Taj šablon je prisutan i danas, posebno sprovođenje politike „u vidu „protektorata“<sup>2</sup> ili sličnih oblika“ (Weber, 1999; 84) kao najsigurnije garancije za monopoliziranje. Takve države Weber naziva „narodi – vjerovnici“ kojima se plaća kamata ili koje uzimaju dobit od kapitala.

Moć država se određuje na osnovu njene mogućnosti primjene fizičke sile. Weber silu ne smatra normalnim i jednim sredstvom države, ali je jedno od najupečatljivijih i jedino koje se primjenjuje kroz vijekove i neodvojivo je od nje. Sinonim za politiku je vođenje ili upravljanje koju Weber označava kao „težnja za sudjelovanjem u moći ili za utjecajem na raspodjelu moći bilo između država bilo između grupa ljudi unutar jedne države.“ (Weber, 1999, 162)

Jedino država ima moć da određuje granice primjene sile, njoj se pokorava i kroz priznanje autoriteta daje legitimitet primjene sile. Na čemu počiva vjera u njenu ispravnost i opravdanje njene moći? Za razliku od Hobbesa koji je svrhu države detaljno objasnio kroz prirodne zakone i potrebu čovjeka da se zaštiti ograničenjem apsolutne slobode drugog, Weber navodi da se moderna vlast opravdava „na osnovi vjerovanja u važenje legalne odredbe i objektivne „kompetencije“ obrazložene pomoću racionalno stvorenih pravila, dakle: na osnovi pokoravanja pri ispunjenju dužnosti koje su u skladu sa odredbama.“ (Weber, 1999, 163) Na osnovu Weberove formulacije može se zaključiti da je svijest modernog čovjeka o svrsi države nedovoljno razvijena i da joj se pokorava na osnovu povjerenja u ispravnost zakona.

Politika kao poziv i ideja poziva u najčistijem obliku je zastupljena kod harizmatičke vlasti odnosno harizmatičkog vođe, koji je pozvan da bude vođa na osnovu svojih harizmatičkih kvaliteta i kojem se sukladno tome vjeruje. Ideja poziva na Zapadu izgleda „u liku slobodnog „demagoga“<sup>3</sup>, koji je izrastao na tlu grada-države, svojstvene samo Zapadu.“ (Weber, 1999, 164)

---

<sup>2</sup> **protektorat** (prema kasnolat. *protector*: zaštitnik), u međunar. pravu, odnos ovisnosti slabije države o jačoj koji se sadržajem razlikuje od slučaja do slučaja. Nastaje u pravilu međunar. ugovorom dviju država (štićenice i zaštitnice) kojim se uređuju konkretna prava i obveze u tom odnosu. Država zaštitnica stječe obvezu zaštite države šticećenice u međunar. odnosima, a zauzvrat dobiva pravo izravno ili neizravno utjecati na njezine vanj. poslove (sklapanje međunar. ugovora, pravo poslanstva i dr.). Za trajanja protektorata država šticećenica ostaje međunarodnopravnim subjektom, ali s ograničenom poslovnom sposobnošću. Dostupno na: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Hrvatska enciklopedija, [www.lzmk.hr](http://www.lzmk.hr), preuzeto: 10.6.2019.

<sup>3</sup> **demagog** (grč. *δημαγωγός*: vođa naroda, pukovođa, od *δῆμος*: puk, narod + *ἄγωγος*: koji vodi), u antici, pučki vođa, obično govornik koji je nastupao kao predstavnik narodnog raspoloženja (u tom je smislu demagog bio i Periklo); danas osoba iz javnog života, osobito političar koji vještom retorikom, senzacionalnim optužbama, prividnim dokazima i sl., iskorištavajući psihologiju širokih slojeva, stvara javno raspoloženje u prilog sebi, odn.

Birokratska država je jedna strukturirana organizacija koja se sastoji od poglavara i njegove uprave koji raspolažu materijalnim sredstvima koja mogu kontrolisati. Karakteristika moderne državne uprave jeste što materijalnim sredstvima raspolažu na osnovu ovlasti političkog vrha koji je moć prikupio sebi time što je materijalna sredstva skoncentrirao u svoje ruke, a samim tim i fizičku silu. Odvojeni upravni organ od sredstava koji dobija samo određene ovlasti, društveni status sa određenom materijalnom naknadom stvoren je takozvani „političar po pozivu“ (Weber, 1999, 167) koji je odlika moderne države i birokratskog aparata. Državnom vrhu u poslovima vođenja države ne treba ekonomski samostalna osoba koja će biti u upravnom tijelu i obnašati funkciju bez direktive s vrha. Politika kao poziv u modernoj državi kako Weber kaže dijeli se na dva oblika, a to je život „od“ politike i „za“ politiku. U prvom slučaju materijalna dobit je pokretač i nagrada za obavljanje „poziva“ dok u drugom slučaju materijalni interes pada u drugi plan. U takvom okruženju moderne uprave izrastaju političke figure. Tipovi političkih figura: pravi činovnik – funkcioner u upravi koji se u svojim poslovima ne vodi stranačkom politikom, stranačje je posao političara. On samo izvršava naredbe i na poziciju dolazi sukladno svojim sposobnostima; demagog – smatra se političarem koji je karakterističan primjer Zapada i pripada modernoj državi. Inače politika se pretežno bazira na riječima i govorima. Zbog toga je novinarstvo ključan u sprovođenju ovakve politike, odnosno mediji u savremenom društvu.

#### 4.0. EKONOMSKA SOCIOLOGIJA

Max Weber je bio ekonomski obrazovan i radio je kao ekonomski historičar, a u djelu „*Privreda i društvo*“ je pokušao postaviti teorijske temelje za ekonomsku sociologiju koji su izloženi u drugom poglavlju pomenutog djela. „*Ekonomska teorijska saznanja čini osnov sociologije privrede.*“ (Weber, 1976, 44) Bavio se pitanjima porijekla i mogućeg pravca kretanja modernog kapitalističkog svijeta. Nije vjerovao u progres i izražavao je zabrinutost. Svoju sociološku teoriju Weber je razvio kao otvorenu, logički konsistentnu formulaciju aspekata društvenog djelovanja i historijskih tipova zajedničkog djelovanja. Njegova teorija je historijski komparativna bazirana na objašnjenju historijskih fenomena koji se pojavljuju društvima. Takav pristup je oprečan teoriji o historijskoj podudarnosti i teoriji o univerzalnim

---

stranci ili pokretu koji zastupa. Dostupno na: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Hrvatska enciklopedija, [www.lzmk.hr](http://www.lzmk.hr), preuzeto: 10.6.2019.



fazama<sup>4</sup>. Istraživajući antičku Grčku i Rimu došao je do zaključka da se antički kapitalizam ne može interpretirati kao moderni fenomen. Pristup istraživanju društvenih fenomena Weber je izložio u „*Metodologiji društvenih nauka*“ gdje kaže da se naša spoznaja odnosi na kategorijalno oblikovanu zbiljnost prema određenom povijesnom interesu. Kauzalitet među pojavama shvata kao kategoriju našeg mišljenja. Historija nema evolutivni karakter, radi se jedinstvenim događajima, historijskim jedinkama i konkretnim uzročnim vezama. Prilikom kauzalne analize, otkrivanjem prouzročnosti među pojavama oslanjamo se na iskustvo koje se izvodi iz prakse, a uzročna analiza ne može rezultirati formiranjem zakona. Zakonima se ne može pojmit zbilja.

Za istraživanje dinamike specifičnih historijskih fenomena, njihovim razvojem i padom koristio se svojim izrađenim komparativnim alatom (Komparativni aparat: 1.identifikacija sličnosti kao prvi korak u kauzalnom objašnjenju; 2.negativna usporedba; 3.ilustrativna analogija; 4.metaforička analogija), izmeđuostalog i ideal-tip konstrukcijama. Zadaća uzročne analize uz upotrebu ideal-tip konstrukcija je da se analizira kulturno značenje historijskih činjenica. Samo pojave kojima pripisujemo neko opće kulturno značenje mogu biti predmetom uzročnog istraživanja. Pod kulturom se sagledava čitava društvena zbilja koja je više od društvene zakonitosti. Weber je isticao društveno-gospodarske strane kulturnog života i smatrao da se naučno istraživanje treba bazirati na utvrđivanju općeg kulturnog značenja društveno-ekonomske strukture ljudskog života u zajednici i oblika njezine organizacije. Weber prilikom izbora predmeta istraživanja polazi od vrijednosti (Rikertov uticaj), a kultura je vrijedonosni pojam. Vrijednosti su kriterij koji određuje važnost fenomena koji se treba istražiti. „Ako je u nekoj kulturi osnovna vrednost podizanje materijalnog blagostanja, i ako je sve u društvu podređeno tom cilju, tom kulturnom vrednosti će se, svesno ili nesvesno, rukovoditi i naučna istraživanja.“ (Milić, 1965, 133)

#### 4.1. Osnove ekonomije

Naime, za empirijsku nauku kao što je ekonomija od bitne važnosti su historija i činjenice. Prilikom ekonomske analize polazi se od pretpostavki iz kojih se izvode određena predviđanja koja se odnose na ekonomsko ponašanje u društvenom životu. To podrazumjeva ljude i privredu. Ekonomija pod društvenim životom pretežno podrazumjeva državu, stoga je ekonomska analiza postavljena u službu državnih pitanja. Ona pomaže da se sagleda

---

<sup>4</sup> Evolutivni pristup izučavanju društva i društvenih fenomena koji je karakterističan za Marxa i momenat u kojem se Weberov pristup razlikuje od njegovog, ponirajući svojoj komparativnom metodom dublje u problematiku kapitalizma i države.

postojeće i predvidi buduće ekonomsko ponašanje i nudi pomoć da se određena politika plasira društvu kao pomoć. „Svaka racionalna „politika“ služi se ekonomskom orijentacijom u pogledu upotrebe sredstava i svaka politika može da služi ekonomskim ciljevima.“ (Weber, 1976, 42) Odluke koje se donose u polju ekonomije od strane političkih i ekonomskih stručnjaka su najznačajnije za funkcionisanje države.

Već je ranije spomenuta Weberova podjela vlasti prema sili autoriteta i konstelaciji interesa koja je specifična za tržište. Osvrnut ćemo se na zakon tržišta. Tržišni sistem se oslanja na zakon tržišta, to jeste na ponudu i potražnju. „Tržište je mehanizam putem kojeg kupci i prodavači međudjeluju da bi nekoj robi odredili cijenu i količinu.“ (Šebić, 1997, 31)

Tržište nije niko izmislio i ono funkcioniše svojom logikom bez upravljanja iz centra ili posredstvom plana. Međutim ekonomija, odnosno privreda ne ostvaruje svoj ideal, koji je predstavljen doktrinom Adama Smitha (nevidljiva ruka i savršena konkurencija), zbog manjkavosti zakona tržišta i regulacije, uplitanje rukovodstva vlade u ekonomske poslove. Važne stavke su pod državnom kontrolom, a to su vojska, naučni instituti, informacije, porezi. Ekonomija je pod državnom kontrolom, ona utiče na efikasnost i stabilnost privrede, uspostavlja balans među konkurentima na tržištu. Važna njena funkcija je da onemogući pojavu nesavršene konkurencije (monopola) koje stvara tržišni mehanizam.

#### 4.2. Međuodnos države i privrede

Kapitalistička privreda funkcioniše na osnovu svojih određenih pravila i obrazaca. Država ima svoje principe i pravila djelovanja koja su drugačija od kapitalističkih. Međutim nijedan od segmenata ne funkcioniše neovisno, pravila igre privrede oblikuje način funkcionisanja države i obratno. Država na različite načine utiče na funkcionisanje privrede, ona je može kontrolisati, stimulisati, ograničiti, usmjeriti ali isto tako preko investiranja političkih kampanija kapitalistička privreda kupuje političku moć i samim tim uzima udio u političkim odlukama.

Država ima prisilni karakter na pojedinca, ona legalno uzima novac u vidu poreza, može lišiti slobode svakog pojedinca, ali također ona obezbjeđuje dobra i usluge dostupne svim građanima i koje građanin dobiva na osnovu prava. Pojedinaac ne mora da kupuje dobra koja nazivamo javnim u smislu transakcije koja je karakteristična za kapitalističku privredu. Moderno vrijeme zahtjeva sve veće uplitanje državnog djelovanja u privredu, odnosno

međudjelovanja sa kapitalističkim sistemom. Da bi mogao da se razvija neophodna je veća angažiranost političkog djelovanja u društvenu sferu.

Sa napredovanjem i ekspanzijom kapitalističkog privrednog sistema raste i ekonomska uloga države. Međutim, da li adekvatno sprovodi programe djelovanja koji imaju za cilj da koriguje i utiče na negativne aspekte i proizvode kapitalističkog sistema? Ako državni aparat i kapitalistička privreda međudjeluju i utiču svojim djelovanjem na funkcioniranje drugog možemo govoriti onda i o dominantnom utjecaju jedne sfere na drugu, to jeste pretvaranje državnog demokratskog aparata u kapitalistički državni aparat.

Na osnovu zastupljenosti dva sistema pravila, demokratskog državnog i privrednog kapitalističkog u društvenom sistemu su prisutne i dvije vrste moći, moć kapitala i moć građanstva. Moć kapitala ima veće mogućnosti da se pretvori u političku moć. Posjedovanje sredstava informisanja, kompanija, investiranje i novčani prilozi kojim se obezbjeđuju politički glasovi državnim funkcionerima. Odnos ove dvije moći možemo vidjeti na primjeru podizanja kompanija u zemljama gdje vlada diktatura, razlog tome jeste što se kapitalisti ne moraju nositi sa građanskom moći.

„Građanska je moć strogo ograničena u svojoj sposobnosti da preinačuje temeljna ekonomska zbivanja, osim ako građani nisu voljni mijenjati pravila koja upravljaju funkcioniranjem kapitalističke privrede. Prema tome, demokratska država nije isto što i demokratsko društvo, jer bi u demokratskom društvu donosilac odluke u privredi, isto kao i u državi, bio odgovoran većini.“ (Šebić, 1997, 152)

Što se tiče Webera veza između ekonomije, društva i države za njega je višestruk set problema koji obuhvata uplitanje organizacija i tehnika proizvodnje, društvene stratifikacije, građanske i vojne administracije, religijske i sekularne ideologije.

#### 4.3. Teorija privrednog razvoja

Država ne može kontrolisati potpuni privredni razvoj, ali ga može omogućiti na način da zakonima odredi prava vlasništva, sigurnosne mjere i uredi sve što potpada pod polje administracije i prava kako bi omogućila što efikasniji razvoj privrede.

Treba spomenuti Joseph-a Schumpeter-a, svjetski poznatog ekonomiste koji je na osnovu Weberovog idelanog tip konstruirao ekonomski model bez kojeg je nezamisliva ekonomska teorija. Prije nego spomenemo Schumpeter-ov rad treba istaći i maršalijansku školu

ekonomike koja je nastala nastala 1890-te i bila izraz buržujске ekonomske misli, zastupljena na gotovo svim katedrama ekonomije do pojave kejnsonianstva koji je samo dopunio. Važna je spomena jer je djelovala kada i Weber. Bazira se na ekonomiku, to jeste na ono što se dešava u praktičnom ekonomskom životu.

Što se tiče Schumpetera on u njegovoj poznatoj „*Teoriji privrednog razvoja*“ tvrdi da su ratovi „faktori imanentni samom sistemu kapitalističke privrede“ (Šebič, 1997, 205), a ne remetilački faktori ekonomske ravnoteže. Kapitalizam nije izumio rat, on je proizvod međuzavisnosti i takmičenja između država, što je opet pojava nastala širenjem kapitalizma. Profit pokreće kapitalističku privredu, ali pošto njega nema u stanju ravnoteže raznim privrednim manipulacijama i inovacijama izaziva se privredni razvoj. Ovim se privreda nalazi u stalnom momentu neravnoteže i ne trpi ustaljen obrazac djelovanja nego je izložena stalnim novitetima čiji su nosilac kapitalistički preduzimači kako ih Šumpeter naziva. Kapitalistički preduzimači su organizatori novih metoda postojećih faktora proizvodnje. Država ima udjela u privrednom razvoju u smislu da će utjecati na izbor inovacija koje će ući u ciklus privrednog razvoja.

## 5.0. TEORIJSKA SOCIOLOGIJA

Ovo poglavlje bavi se značenjem osnovnih pojmova sociologije Maxa Webera. U djelu *Privreda i društvo* u prvoj glavi Weber navodi sociološke pojmove koje definiše i objašnjava. Dok se u drugoj glavi bavi osnovnim kategorijama privređivanja gdje je više riječ o ekonomiji i kapitalizmu koje smo ranije spominjali. Možemo sa sigurnošću reći da je to Weberov neiscrpan izvor socioloških analiza, što govori i prvobitni naslov knjige *Die Wirtschaft und die gesellschaftlichen Ordnungen und Mächte* (Privreda, društvena uređenja i moć). U prvom planu je društveno djelovanje iz kojeg se izvode drugi oblici djelovanja kao što je ekonomsko djelovanje koje je racionalni tip djelovanja i pokretač društvenih procesa dok su na drugoj strani grupe koje se održavaju preko prava i konvencija. Pojedinač je biće navike koje je motivirano ekonomskim interesima ili idealima da nadmudri legalna pravila, a ekonomski jake grupe teže uticaju na donošenje i primjenu legalnih pravila. U društvenom životu to su međusobno prožeti pojmovi.

## 5.1. Sociologija i društveno djelovanje

„Sociologija (u onom smislu u kome se ova reč, inače upotrebljava u mnogo značenja, ovde podrazumjeva) treba da znači: nauka koja hoće da razume i tumači društveno delanje i time objasni ono što je uzročno u njegovom toku i njegovim posledicama. Pri tome „delanje“ treba da znači ljudsko ponašanje (bilo spoljašnje, ili unutrašnje činjenje, uzdržavanje od radnje ili trpljenje), ako onaj ili oni koji delaju povezuju s njim neko subjektivno značenje. A „društvenim“ delanjem treba da se naziva delanje koje se po smeranom značenju onoga ili onih koji delaju dovodi u vezu sa ponašanjem drugih i u svom toku je orjentisano prema ovome.“ (Weber, 1976, 4)

Sociologija je nauka koja uzima u prvi plan društveno djelovanje. Odgonetnuti i posmatrati društveno djelovanje u svojoj uzročnosti i posljedičnosti je njen glavni zadatak. Ovdje nije važno toliko određivanja definicije sociologije kao nauke, pitanjem društvenih nauka Weber se bavio na drugom mjestu<sup>5</sup>, koliko je važno razrješenje pojma „društveno djelovanje“ koje predstavlja i sinonim za Weberovu sociologiju. Najviše zamjerki i kritika je Weber dobio na račun društvenog djelovanja, a o tome će biti više riječ u posljednjem poglavlju. Društveno djelovanje nije jedan isječak djelovanja ili momenat, ono u sebi sadrži ono što ga je uslovilo i potenciju da proizvede posljedicu, odnosno da uslovi nešto drugo obzirom da je dinamika društvene stvarnosti neprekidna. Djelovanje je društveno ukoliko posjeduje značenje i usmjereno je prema drugome ili drugima. Svako ponašanje koje nema značenje koje mu pojedinac pridaje ne spada u kategoriju društvenog djelovanja. Ovome je posebna pažnja posvećena jer je pitanje značenja djelovanja to koje odvaja društveno djelovanje od djelovanja koje je biološki determinisano. Kada se govori o značenju djelovanja misli se na stvarno subjektivno smisljeno značenje. Društveno djelovanje je jednako (u)smjeranom sadržaju značenja. Značenje se razumjeva na dva načina, putem objašnjenja i razumjevanjem smjeranog značenja neke pojave. Motivi djelovanja omogućavaju razumjevanje istog jer su ujedno pokretači djelovanja koje se usmjerava sukladno njemu, ono čini smisaoni osnov djelovanja. Weber smisaono adekvatno ponašanje naziva ono koje ima tipičan kontekst značenja. Tipičnost je izraz za uobičajen slijed razvijanja djelovanja.

---

<sup>5</sup> Metodologija društvenih nauka (1989) od kojih je prvi esej „Objektivnost“ spoznaje u društvenoj znanosti i društvenoj politici“ najznačajniji. Tu se mogu pronaći njegova razmatranja glede metodologije društvenih nauka, odnosno sociologije kao historijski društvene nauke. Tu Weber razmatra odnose nauke i prakse i granice empirijske nauke.

„Smislaono adekvatnim“ treba nazivati ponašanje (koje se povezano odvija) u onoj meri u kojoj mi odnos njegovih sastavnih delova, prema prosečnim uobičajenim načinima mišljenja i osećanja, potvrđujemo kao tipičan (uobičajavamo da kažemo: „takav“) kontekst značenja. Naprotiv, niz pojava treba nazivati „kauzalno adekvatnim“ u onoj meri u kojoj prema iskustvu postoji mogućnost da se odnos stvari uvek na isti način razvija.“ (Weber, 1976, 8)

Ukoliko su motivi i tok djelovanja međusobno razumljivi onda se može govoriti o adekvatno uzročno-posljedičnom djelovanju. To je društveno djelovanje koje ima utvrđen tipičan tok koji se razvija pod utjecajem različitih okolnosti. Takve okolnosti se objašnjavaju na osnovu tipičnih motiva i tipičnih značenja koje određuje, odnosno koje pripisuje djelujući pojedinac. Zakonitost ili zakon su izrazi kojima se želi objasniti određeno društveno djelovanje koji ima utvrđeni tipični tok razvoja pod utjecajem mogućih okolnosti. Ove okolnosti se razumjevaju na osnovu tipičnih motiva i tipičnog značenja koje pripisuje onaj koji djeluje.

„...koji su to subjektivni razlozi zbog kojih ljudi orjentišu njihovo zajedničko društveno djelovanje tako da formiraju obrasce djelovanja, društvene veze i demarkirane grupacije? Ovo pitanje pretpostavlja veliku važnost, Weber je ubijeden da odsustvo takvih orjentacija – prema, na primjer, državi, birokratskoj organizaciji, tradiciji i vrijednostima – znači da slučaj „strukture“ postoji. Državu čine, na primjer, ništa više do tipično orjentirano djelovanje i društvene veze njenih političara, sudija, policije, državnih službenika, itd.“ (Kalberg, 2005, 12) Weber se pretežno bazirao na pojedinačno društveno djelovanje, dok se tipizirano djelovanje shvata kao naučeni obrazac koji se stiče socijalizacijom. Orjentacija zajedničkog društvenog djelovanja uključuje mnogo više procesa od subjektivnog značenja pojedinačnog djelovanja.

## 5.2. Pojam društvenog djelovanja

Društveno djelovanje je ono djelovanje koje je usmjereno prema prošlom, sadašnjem i budućem orjentisanom ponašanju drugih. Društveno djelovanje je ljudsko djelovanje koje je usmjereno na drugog na neki način. Weber naglašava da nije svako djelovanje društveno djelovanje niti je svaki međudnos pojedinaca društveno djelovanje. Nećemo se baviti detaljnom analizom šta jeste, a šta nije društveno djelovanje obzirom da je ovo također meta kritika drugih teoretičara. Navest ćemo jedan primjer društvenog djelovanja, razmatranje privredne djelatnosti lijepo oslikava šta se misli pod društvenim djelovanjem. Naime, privredna djelatnost „ta djelatnost je društvena ukoliko preko trećeg reflektira na respektovanje sopstvene faktičke moći raspolaganja privrednim dobrima“. (Weber, 1976, 15)

Uzimanje u razmatranje trećeg lica privredna djelatnost postaje društvena i vrši društveno djelovanje. Međudjelovanje dva pojedinca vođeni ekonomskim motivima u procesu razmjene u oblasti privredne djelatnosti svojim pregovaranjima utiču na ekonomski položaj trećeg koji je ekonomski povezan sa njima zakonom tržišta. Nije svaki međudnos dva lica društveno djelovanje niti je svako ponašanje pojedinca društveno djelovanje.

Weber na polju materijalnih relacija, odnosno interesa ili motiva vidi trajnost obrazaca društvenog djelovanja. Kako je uočio Đurić, riječ je o ličnom interesu u smislu engleske ekonomske škole. (Đurić, 1964, 94) Karakteristika engleske klasične škole jeste da je lični interes osnovni spiritus movens čovjekove djelatnosti. (Šebić, 1997, 197) Najpostojaniji i najčvrši odnosi proizilaze iz odnosa interesa. Sa psihološkog aspekta pokretač za stupanje jesu interesi koji moraju uključiti i interese drugih i vjerovatnoću ugrožavanja istih. U ovoj ekonomskoj relaciji do izražaja dolazi Weberov ciljno-racionalni oblik društvenog djelovanja. „Ciljnoracionalno dela onaj ko svoje delanje orjentiše prema cilju, sredstvima i prema posledicama i pri tom racionalno odmerava odnos sredstava prema ciljevima, ciljeva prema popratnim posledicama, i, najzad, međusobam odnos različitih mogućih ciljeva.“ (Weber, 1976, 17) Izbor ciljeva pri djelovanju može biti i vrijedonosno racionalan. U stvarnosti preplitanje je neminovno jer su ovo idealni tipovi.

Weber razlikuje četiri vrste društvenog djelovanja, a to su ciljno-racionalno, vrijedonosno-racionalno, afektivno i tradicionalno. Prva dva imaju idealnotipsko značenje i od većeg su značaja za izučavanje Weberove sociologije. Ciljno-racionalno djelovanje odnosi se na biranje najadekvatnijih sredstava za postizanje određenog cilja imajući u vidu uzročno-posljedični lanac događaja koji će uslijediti. Dok se vrijedonosno-racionalno bazira na djelovanje koje je pokrenuto određenom vrijednošću koja teži svome ostvarenju. Iz ova dva tipa djelovanja proizirale i dvije etike, etika odgovornosti i etika čiste volje. Weber je dosta pažnje posvetio izučavanju uzročno-posljedičnog djelovanju u kontekstu racionalno djelovanja. Racionalni postupak ili djelovanje je ono djelovanje kod kojeg su uzeti u razmatranje sredstva, cilj, svijest o mogućim drugim uzrocima koji se uključuju u lanac djelovanja. Zato se prije svega od čovjeka zahtjeva da razluči šta on hoće postići određenim djelovanjem. Za svaki ishod djelovanje bilo predviđeno kao takvo ili ne čovjek treba da preuzme odgovornost. U ovome se sastoji etika odgovornosti. Dok se etika čiste volje bazira na slijeđenju određenih vrijednosti i ponašanja koje proizilazi iz takvog sistema vrijednosti. To je tipičan oblik proklamovanje određenih ideala i slijepo slijeđenje istih bez obzira na posljedice.

### 5.3. Proces i tipovi racionalizacije

Četiri tipa djelovanja su karakteristična za čovjeka i ne postoje ovisno o nekom historijskom periodu. Racionalno djelovanje, odnosno ciljno-racionalno nije postalo sa nastankom prosvjetiteljstva nego je postojalo i u prvobitnim zajednicama, kao i vrijednosti koje određuju djelovanje se razlikuju po sadržaju. Webera su zanimale pravilnosti i strukture djelovanja koje se pojavljuju u institucijama, organizacijama, klasama, grupama i koje je najbolje analizirati tipovima racionalnosti. Tipovi racionalnosti koji sadrže svjesne pravilnosti djelovanja služe da se premoste rasparčani dijelovi stvarnosti. Weber tipove racionalnosti i proces racionalizacije, koji nastaju univerzalno jer se pojavljuju i u nezapadnjačkim zemljama, objašnjava u odnosu na moderno zapadnjačko društvo. Proces racionalizacije ne odnosi se samo na civilizacijski tok nego zahvata posebne sfere i područja društvenog života: nauku, pravo, ekonomiju. Ono što Webera zanima je područje koje se može donekle odrediti kao nosilac racionalizacije koja zalazi i u ostala područja društvenog života. Weber je počeo proučavati načine na koje se djelovanje racionalizira u određenim arenama jer je uvidio da se racionaliziraju neovisno jedna od druge.

On je uvidio i usporedio četiri tipa racionalnosti: praktičnu, teorijsku, supstantivnu i formalnu racionalnost. Odgonetnuo je da procesi racionalizacije imaju svoje uporište u vrijednostima i kao dugoročni procesi ostavljaju velike posljedice na ljude modernog doba.

Praktično racionalno djelovanje je svako humanističko djelovanje u odnosu na pragmatične, egoistične interese. Praktično racionalno djelovanje traži najbolji način za rješavanje problema iz stvarnosti. Sredstva za rješavanje problema diktiraju pravilnost praktične racionalnosti.

Teorijska racionalnost se odnosi na svjesno sagledavanje stvarnost kroz izvođenje apstraktnih pojmova. Kognitivni procesi, konstruisanje simboličkih značenja obilježavaju teorijsku racionalnost.

Supstantivna racionalnost direktno uvodi nove načine djelovanja na temelju prošlih, sadašnjih i potencijalnih "vrijednosnih pretpostavki" koje se odnose na skupinu različitih vrijednosti. Ovaj tip racionalnosti postoji kao manifestacija čovjekove prirodene mogućnosti da vrijednosno-racionalno djeluje. Djelovanje supstantivne racionalnosti može biti organizovano na različitim razinama i u različitim strukturama oko različitih vrijednosnih pretpostavki. Vrijednosti su ono što to djelovanje čine supstantivnim.



Formalna racionalnost se odnosi na period industrijalizacije i posebne oblasti života i sisteme dominacije, misli se na birokratiju pravne i ekonomske oblasti. Baš kao što praktična racionalnost se sprovodi ciljno-racionalnim djelovanjem za rješavanje problema tako i formalna racionalnost ali uz primjenu pravila, odredbi i zakona. Djelovanje je sukladno pravilima i odredbama, a odluke se donose bez uključenja interesa pojedinca. Proces rješavanja problema je podređen proceduri formalne racionalizacije. Na tom principu funkcioniše birokratija.

U kakvom odnosu stoje ovi tipovi racionalizacije i kako se oni odražavaju u svakodnevnom životu. „Prema Weberu, plejade povijesnih i društvenih čimbenika određuju je li određeni tip racionalnosti izražen samim umnim procesom ili djelovanjem koje je utemeljeno kao sociokulturni proces i to na razini grupe, organizacije, društva ili civilizacije u cjelini. Ovaj zajednički potencijal četiri tipova racionalnosti da savladaju stvarnost postoji kao kamen temeljac u Weberovoj analizi razvoja različitih procesa racionalizacije u različitim civilizacijama.“ (Kalberg, 1980, 92) Naime, sukob ovih tipova racionalnosti ima veliku ulogu u racionalizaciji zapadnog društva, formalne racionalnosti koje se vezuju za tehnički napredak zauzimaju antagonističku poziciju spram supstantivnih racionalnosti. Svi tipovi racionalnosti postoje u društvu dok poredak koji je legitiman institucionalizira određenu racionalnost što ne garantuje da će formalna racionalnost izazvati ciljno-racionalno djelovanje, svaka racionalizacija na indirektnan način u sferi u kojoj se primjenjuje može da izazove različito djelovanje. Formalna racionalnost može dozvati različite tipove društvenog djelovanja i ostale tipove racionalnosti.

Racionalnosti ne uspevaju u potpunosti savladati stvarnosti zbog njene kompleksnosti i jedinstvenosti, kao što Kont kaže da je društvo više od njenih dijelova tako i društvena stvarnost ne može se zahvatiti racionalnošću. Jedini način da čovjek ovlada društvenim životom jeste da postigne metodičan način života. Prema Weberu samo supstantivna racionalnost, odnosno vrijednosti mogu postići metodički način života. „Samo djelovanje usmjereno na supstantivnu racionalnost ima potencijal uvesti metodičan način života koji potčinjava praktično racionalan način života zasnovan na interesima, formalnu racionalnu orijentaciju prema pravilima i tok stvarnih nepovezanih pojava. Takav se razvoj najčešće kasnije događa nakon što su vrijednosti date supstantivne racionalnosti razgraničenog značaja bile racionalizirane, kroz teorijski racionalizirajući proces, u internaliziranu plejadu ujedinjenih vrijednosti koje se sveobuhvatno odnose i određuju sve aspekte života.“ (Kalberg, 1980, 97)

Zapadna moderna društva koja se odlikuju formalnom racionalnošću zanemaruju ljudsku prirodu i potrebe koje nisu samo praktične prirode. Sredina koju odlikuje egoizam, lični interesi, materijalna motiviranost, ustaljeni obrasci nije sredina kojoj se čovjek treba prilagođavati i čije djelovanje se ne treba razumjevati kao prilagodba istim, zbog toga je supstantivna racionalnost jedina koja pruža metodičan način života i „djelovanje motivirano vrijednostima najveća je povijesna posljedica pružanja i otpora i protuteže okolini oblikovanoj interesom“ (Kalberg, 1980, 102)

#### 5.4. Društveni odnos i društvo

„Društveni odnos treba da znači ponašanje većeg broja osoba koje je po svom smisaonom sadržaju uzajamno podešeno i time orjentisano.“ (Weber, 1976, 18) U društvenom odnosu se isključivo djeluje društveno, taj društveni karakter djelovanje ima ako je smisaono podešeno prema nekom drugom djelovanju. Odnosi poprimaju karakter društva u slučaju usklađivanja međusobnih interesa u cilju njihovog zadovoljenja. Pojam društva predstavlja kompleksniju cjelinu koja unutar sebe uključuje mnogostruke oblike ponašanja i djelovanja, ali za sociologiju o kojoj Weber govori ono je napredna faza unutar koje se društveno djelovanje uzima iz te mnogostrukosti i utvrđuje njena logika.

„Delanje, naročito društveno delanje i, opet naročito, – društveni odnos, mogu učesnici da orjentišu prema predstavi o postojanju jednog legitimnog poretka. Izgleda da se ovo stvarno desi treba nazvati „važnjem“ dotičnog poretka.“ (Weber, 1976; 21) Kada je djelovanje čiji je sadržaj utemeljen na osnovu maksima onda možemo govoriti o poretku. Važenje poretka je bitniji od pravilnosti funkcionisanja istog. Moguće je da postoje međusobno suprotna dva poretka sve dok postoje izgledi za njihovo održanje. Poredak treba da znači konvenciju i pravo. Konvencija se odnosi na običaj ili običajno djelovanje dok pravo vezuje za sebe prisilu, odnosno time se obezbjeđuje održavanje poretka. Oni koji djeluju legitimnost poretku pripisuju na osnovu različitih uvjerenja, da li tradiciji, afektivnog ili vrijedonosnoralnog vjerovanja, ali za nas je najvažnije to da je vjera u legitimnost najčešći vid legitimnosti. Pokoravanje onom što je formalno tačno i ustanovljeno na uobičajen način. (Weber, 1976)

„Izraz „društvo“ treba da znači društveni odnos ukoliko orijentacija društvenog delanja počiva na racionalno (vrednosno ili ciljnoralno) motivisanom kompromisu interesa ili na isto tako motivisanom povezivanju interesa. Tipično je da društvo može da počiva naročito, ali ne samo, racionalnom sporazumu postignutom na osnovi uzajamnog obećanja. Tada se podruštvljeno delanje u slučaju racionalnosti orjentiše a) vredonosnoralno, prema

verovanju u sopstvenu obavezu, i b) ciljnoracionalno, prema očekivanju da će partner biti lojalan.“ (Weber, 1976, 28)

Prilikom pojmovnog razmatranja društva i njegovog razlikovanja od drugih tipova organizacije pojedinaca Weber uvodi pojam grupe koju karakteriše upravljenost djelovanja svih članova sukladno autoritetu i određenje djelovanja normativnim poretom. Država i crkva se navode kao najveće društvene grupe gdje obe svoj autoritet potvrđuju mogućnošću fizičke ili psihičke prisile, što je ujedno i izraz njihove moći.

„Društveni odnos koj je zatvoren, ili u koji je prijem pravilima ograničen, treba nazivati grupom kada se održanje poretka garantuje ponašanjem određenih ljudi koje je usmereno na to održanje. Na primer, ponašanje nekog rukovodioca i, eventualno upravnog aparata koji normalno ima u datom slučaju zastupničku vlast. Rukovođenje ili učesće u delanju upravnog aparata – „izvršnja vlast“, može se prisvojiti ili, na osnovu pravila koja važe u toj grupi, trajno ili privremeno ili za određene slučajeve data određenim osobama ili osobama koje se odabiraju prema određenim svojstvima i na određeni način. „delanjem grupe“ treba nazivati a) legitimno delanje samog upravnog aparata koje na osnovu izvršne ili zastupničke vlasti teži održanju poretka, ili b) delanje članova grupe kojim rukovodi upravni aparat izdajući naredbe.“ (Weber, 1976, 34) Grupa postoji samo ukoliko ima rukovodioca ili upravni aparat, neovisno o kojoj zajednici se radi. Unutar grupe djelovanje učesnika je orjentisano prema poretku grupe. Djelovanje je regulisano normativnim poretom. Djelovanje grupe je ono djelovanje kada je djelovanje upravnog aparata orjentisano prema grupi. Primjer grupnog djelovanja jeste rat.

Na koji način odgonetnuti uzroke modela ponašanja u grupi polazeći od subjektivnog značenja? Odgovor je u idealno-tipskim modelima. Weber se bazirao na proučavanje subjektivnog značenja ljudi u određenim grupama - to je identifikacija regularnosti društvenog djelovanja. Radi se o djelovanju koje se ponovilo u neznatno mnogo puta od strane većeg broja pojedinaca namjerno ili spontano što pretpostavlja da je subjektivno značenje tog djelovanja tipično mišljeno isto. Ovo su ništa drugo do tipični načini djelovanja.

„Weberov glavni heuristički model – idelni tip – „dokumentira“ ove regularnosti djelovanja koje imaju značenje. Svaki od ovih istražnih alata označava tipično usmjereno djelovanje grupe individua i društvenih veza ljudi koji su usmjereni jedan prema drugome – i ništa više.“ (Kalberg, 2005, 15)

## 6. KRITIČKE REFERENCE NA WEBEROVU SOCIOLOGIJU

### 6.1. Schütz-ova egzistencijalna fenomenologija

Antony Giddens u „*Pravila sociološkog metoda*“ izlaže „pozitivnu kritiku“ „interpretativnih sociologija“ u smislu konstruktivne kritike radova koji se bave smislenim djelovanjem. Za naše potrebe uzet ćemo Schütz-ovu kritiku Weberove interpretativne sociologije. Schütz-ov rad je uglavnom razvijen iz misli Husserla i Webera. Riječ je o problemu jezika i značenja u odnosu na „interpretativno razumjevanje“ ljudskog djelovanja. On je nastojao da primjeni fenomenološke ideje kako bi riješio problem sociologije i nastojao je da održi poziciju racionalnosti. Posvetio se deskriptivnoj fenomenologiji stvarnog svijeta. Njegova kritika polazi od Weberovog tumačenja smislenog djelovanja koje je nedorečeno i koje treba dopuniti studijom prirodnog stava ili kako je on naziva studijom svakodnevnog života. Javljaju se dva pitanja koja treba raspraviti. Koji je smisao Weberove fraze da pojedinac pripisuje značenje djelovanju i kako pojedinac u društvenom djelovanju percipira druge kao zasebne osobe sa njihovim subjektivnim iskustvom. Schütz zaključuje da mi razumijemo direktnim opserviranjem značenja onog što osoba radi kada vrši djelovanje. Ovo je objektivno značenje koje se odnosi na postavljanje opserviranog ponašanja u širi kontekst. Weber ne uzima u obzir činjenicu da je djelovanje epizodično i ima vrijeme trajanja, to znači živjeti kroz iskustvo. Weber nije uspio da uvidi dvosmislenost, neodređenost u pojmu djelovanja koje može biti subjektivno iskustvo sebe ili završena radnja. Samo retrospektivnim gledanjem na djelovanje moguće je pridavanje značenja istom. Mi smo uronjeni u samo djelovanje, proces pridavanja značenja djelovanju nije proces koji se dešava dok se vrši i sama radnja. To je proces koji se odvija odvojeno od tog momenta. Refleksivna kategorizacija djelovanja zavisi od identifikacije namjere ili plana koji pojedinac želi postići. Schütz kritizira Webera baš zbog toga što nije razdvojio planirano djelovanje, okrenuto ka budućnosti od uzrokovanog. Motivi koji pokreću na djelovanja ovog tipa nema značenja u sebi samim, nego im se pridaje izvana, od strane nekoga, nisu sami po sebi smisleni. Djelovanje kao takvo upotpuni ili ne uspije upotpuniti namjeru, odnosno motiv. Kako bi objasnio pojam djelovanja Schütz je uveo pojam relevantnosti. Životni procesi uključuju konstantnu smjenu sistema relevantnosti na osnovu isprepletanja i preklapanja hijerarhije motiva. Preklapanje pozadine (relevantno), to je ono subjektivno, koje utiče na motive, i horizonta (irelevantno), to su aspekti, situacije,

irelevantni u odnosu na motive, na ono subjektivno. Životni proces je isprepletanje pozadine i horizonta.

Što se tiče pitanja kako pojedinac razumije drugoga, taj proces prema Schütz-u je izražen fenomenološki kao proces tipifikacije, primjenom naučenih interpretativnih shema. Uspostava „tipičnih modela“ ponašanja ima za cilj da osvjetli subjektivnu pozadinu djelovanja. Društveni život je konstrukcija i postoji izvan subjekta, o tome su se bavili dalje Berger i Luckman.

## 6.2. Rizično društvo Ulrich-a Beck-a

Ulrich Beck opisuje promjene tradicionalnog društvenog svijeta na granici racionalne birokratske vlasti i profesionalnog etosa. „Weberova samorevizija moderne, misli se na oslobađanje formi i veza industrijskog društva i ponovno okretanje sebi u postindustrijsku usamljenost.“ (Beck, 146) Beck se bazirao na promjene koje su uslijedile nakon prelaska sa tradicionalnog na moderni način života. Ta promjena obuhvata na široj razini promjene društvene strukture i kulture. Diferencijacija društvene strukture kod Webera se u kapitalističkom sistemu pretapa u socijalne položaje klasa koje se međusobno razlikuju, a zavise od tržišnih šansi i kompetencija. Kapitalizam kao kultura u smislu životnog stila, normi i vrijednosti nije tvorevina za sebe, on je modernizovana poststaleška kultura, osavremenjivanje industrijskog kapitalizma. Ono što ostane u formi tradicionalnog životnog stila stoji na raspolaganju razotkrivanja dok s druge strane procesi individualizacije prekrivaju i održavaju tržišnim procesom socijalne klase. Dinamika neprekidnog uvođenja novog sastoji se u obnavljanju (izmjeni) forme. Ne samo da životni stilovi i orijentacije obnavljaju formu, u skladu sa tim u kontinuitet su uhvaćena i „kolektivna iskustva“, odnosi među pojedincima na nivou prijateljstva, braka i porodice.

Danas su društvene klase labilnije zaštićene tržišnim mehanizmom. Mijenjaju se uslovi napretkom tehnologije koje donose velike promjene u nauci i sferi obrazovanja, zatim u pogledu mobilnosti, razvojem ekonomije, a ujedno i povećanjem konkurentskih interesa. Sve to utiče na ekonomski položaj koji određuje društveni sloj. Tradicionalna podjela gubi svoju moć u određivanju društvenog sloja i nema nikakvog uticaja u određivanju razlika. Unaprijed dato se zamjenjuje individualno izabrano. Privatne sfere i sfere društvenih klasa ne ostaju imune na proces detradicionalizacije.

Nastaje fenomen „političkog privatizma“ to znači „interno konsekventno, eksterno zazorno rastezanje istorijski nastajućih privatnih slobodnih prostora preko u njima sadržanih društvenih pravila graničnih linija i jedno oprobavanje novih društvenih odnosa i načina življenja oko kulturnih neuralgičnih tačaka „dozvoljeno-zabranjenog“ – sa svim iz toga izrastajućim (političkim) efektima pojačavanja i međusobnim procesima stvaranja identiteta i doznačavanja identiteta do cepanja na kulturu i „kontrakulturu“, na društvo i „alternativno društvo“, kako ih u sve novijim i novijim talasima doživljavamo u posljednjih 20 godina.“

Promjene nastaju na svim poljima, nijenjaju se tradicionalni oblici života i društvenih institucija, oblikuju se identiteti pod utjecajem konstantnog kretanja društva u skladu sa napretkom, dolazi do rastezanje postojećih društvenih odnosa i uspostavljenih granica, isprobavanje novih načina života oko postojećih ograničenja iz čega konsekventno nastaju cjeplanja na kulturu i kontrakulturu, na društvo i alternativno društvo, gdje je suživot različitog izazovno postići.

Mijenja se položaj čovjeka, uslovi života i prilike modernog doba su drugačije, klasična podjela društva na klase prelazi u pojmovni oblik sloja koji je zamagljen, jasno ne određuje društvenu podjelu. Međutim, ono što odlikuje stvarnost jeste masa, glavni akteri društva. U vladavini tehnokratije koja zahtjeva stručnost uz pomjeranje granica, globalizacijskim procesima sa porastom obrazovnog kadra i manjkom radnih mjesta dolazi do devalorizovanja diplome, odnosno profesionalno usavršavanje u sferi obrazovanja ne osigurava radnu poziciju nego pruža veće šanse za nju, ona postaje karta za borbu na tržištu rada. Više nema zagarntovanih pozicija koje dolaze na osnovu pripadanja određenoj klasi. Individualizacija koja zahvata društveni život čini da život čovjeka bude isključivo njegova sudbina, njegov uspjeh ili neuspjeh, a ne posljedica manjkavosti sistema.

Ulrich Beck navodi tri razvojne varijante, objašnjenja toka društvenih promjena u eri individualizacije. Naime, kraj tradicionalnog klasnog ustrojstva društva označava ujedno početak novog poglavlja historije klasa, moderni oblik klasne podjele. Radna sfera prestaju biti mjesto konfliktnih odnosa i formiranja klasnog identiteta. Novi društveni identiteti, pokreti stvaraju se uređivanjem privatnih društvenih odnosa, života i rada. Tradicionalni oblik porodice se razbija, isprobavaju se novi životni stilovi, a nejednakosti među spolovima i drugim grupama postaju veće. Upliv novog u svakoj sferi donosi element neizvjesne i nesigurne budućnosti.

### 6.3. Naučne preokupacije i doprinos Pierre-a Bourdieu-a

Bourdijeov naučni pristup stvarnosti je kritički obojen, sociologiji posmatra isključivo kao kritičku nauku. Njegov doprinos razvoju moderne sociologije temelji se na nastojanjima da dosegne naučnu objektivnost uprkos sukobljavanju subjektivizma i objektivizma. Njegov multidimenzionalan pristup podrazumjeva uključivanje raznih komponenti društvenog svijeta, političke, kulturne, ekonomske, individualne i druge, koji su međusobno povezani i doprinose dinamici društvenog svijeta. Kao kritičar neoliberalizma ukazuje na problem izražene podređenosti ekonomskim interesima. Ekonomija uzima ulogu društvene logike i uspostavlja društveni red sukladno svojim interesima. Ekonomska sfera je područje gdje se najbolje vidi borba za moć, neprestana borba za dominaciju je ujedno i historijska stvar i ne može se posmatrati neutralno, bez vrijednosnih sudova, odnosno moralne osude kako Bourdieu tvrdi. Sociologija kao moderna nauka treba da zauzima holistički stav ili dijalektički stav prema društvenom svijetu, da nastoji uskladiti suprotnosti koje su zastupljene u stvarnom životu i koje se stalno sukobljavaju. Bourdieu je kritički sociolog koji „izražava moralnu osudu i revolt protiv izvesnih oblika dominacije i onih koji je brane.“ (Golubović, 2006, 15) Sociologija kao nauka treba da zauzme kritički stav prema sebi i prema drugim naukama, da bude kritika moći nauke i moći uopće, treba da otkriva zavisnosti simboličke i političke moći u čemu se ogleda njena mogućnost kao nauke. Problem dominacije i način stvaranja i održavanja istih je glavna Bourdieu-ova preokupacija. Sociologija prilikom istraživanja treba da se bavi kvalitativnim istraživanjima, da pronade empirijske objekte pomoću kojih se mogu prikazati problemi, a prije svega odnosi dominacije i moći. Neophodno je za tu svrhu konstruisati i nove pojmove koji će služiti kao alat (kao što su pojmovi „habitus“, „polje“ vrste „kapitala“), povezivanje statičkih i dinamičkih elemenata, uzeti u razmatranje značaj kulture i povezanosti političke teorije i teorije saznanja. Centralno mjesto reprodukcije moći je kultura, ideologija se reprodukuje i reguliše kroz kulturu. Bourdieu-ov stav uključuje i objektivne i subjektivne elemente, podjednako je važno iskustvo i vjerovanje pojedinaca koje se ispoljava u njihovom djelovanju kao i objektivni elementi koji postoje kao uslovi neovisni od pojedinačnog djelovanja. Takav stav „naučne objektivnosti“ komponente društvenog svijeta posmara u njihovoj cjelovitost zajedno sa drugim komponentama. „Praksološki“ pristup kojeg Bourdieu primjenjuje pojam prakse stavlja iznad objektivnog znanja, ispituje se način kako se znanje konstruiše i „uzima se u obzir dijalektički odnos između objektivnih struktura i strukturiranih dispozicija.“ (Golubović, 2006, 17)

Praksa se ne može svesti na ustaljene obrasce djelovanja, pravila i definisane pozicije pojedinaca unutar društva, kao što se ni naučeni obrasci ne mogu tumačiti kao osmišljene i svjesno uspostavljena pravila. Praksa je nužna i ujedno proizvod odnosa habitusa i situacije. Habitus je okvir unutar kojeg se konstituiše postavljeni svijet, to je mentalna ili kognitivna struktura kroz koju se ljudi bave društvenim svijetom, otjelovljena društvena struktura, habitus odražava objektivne podjele u klasnoj strukturi. Zato se habitus uzima za analizu „strukturalističkih struktura“ savremenog svijeta. To je sistem trajnih pozicija koje proizvodi jedno okruženje, iskonstruisane prakse i predstave koje se usvajaju i koje određuju položaj pojedinca (klasu, položaj u grupi itd). U ovom smislu je habitus subjektivan, jer pripada određenoj grupi.

Za vladavinu tehnochrata i svijeta tehnokartije, gdje se vrijednost mjeri ekonomskim parametrima, humanizacija tehnike na užrb običnog čovjeka Bourdieu kaže da je to tehnološka ortodoksija, gdje se sve vrti oko ponude i potrošnje i za to stanje krivi intelektualce jer su „intelektualci nosioci kulturnog kapitala i mada su dominirani među dominantnima, ipak su deo dominantnih“ (Golubović, 2006, 20), zauzimaju mjesta odlučivanja i snose odgovornost za posljedice razvoja modernog svijeta koji je sve podredio ekonomskoj računici. Zbog toga se Bourdieu zalaže za povratak stvarnom svijetu i životu i vladavini prava. I Bourdieu kao i Schut uzima za predmet svojih analiza svijet života, posmatrajući ga u cjelovitosti i analizirajući povezanosti komponenti društvenog života. Kao i Weber tvrdi da za empirijsku analizu treba da se kontruišu novi pojmovi koji će poslužiti analizi društvene stvarnosti kojoj se ne može pristupati kao prirodnoj stvarnosti. Podjele unutar društvene stvarnosti nisu date kao takve nego su konstruisane i mogu se mijenjati. Bourdieu polazi prvo od čovjeka i njegove subjektivne elemente koje povezuje sa objektivnim elemntima stvarnosti na taj način otkrivajući strukture društvenog života i njegovu dinamiku.



## 7.0. ZAKLJUČAK

Ovaj rad predstavlja sintezu Weberovih ključnih pojmova iz sociologije izuzev oblasti religije. Njegov društveni krug bogat intelektualcima i naučnicima još od malih nogu oblikovao ga je u vrsnog teoretičara. Weber pripada epohi klasičnih autora u ravni sa Durkheimom i Marksom zahvaljući kojim se sociologija izdvojila kao nauka za sebe. Iako sebe nije nazivao sociologom napisao je djelo *Privreda i društvo* gdje je izložio osnovne sociološke kategorije i obrazložio kakva je to nauka o zbilji. Nauka o zbilji, odnosno sociologija temelji se na proučavanju stvarnosti u odnosu na kulturno značenje. U proučavanju zakona, faktora i odnosa unutar društva polazi se od vrijednosti i samo vrijedonosno obojeni elementi društvene zbilje pripadaju sociološkoj analizi. Historijski momenti se mogu razumjeti samo ako se pristupi sa aspekta kulture i vladajućih vrijednosti. U analizi vladajuće kulture pomaže razrađen pojmovni aparat kojim se obuhvata vrijedonosno obojena društvena stvarnost. Ti pojmovi su misaone konstrukcije, tačnije idealni tipovi. Oni predstavljaju pojmove koji su prijedlog rješenja prilikom istraživanja društvene stvarnosti i kao takvi u čistom obliku jesu utopija, ali pomažu uočavanju istih logičkih obrazaca između pojava u različitim historijskim razdobljima. Ovdje se vidi Weberova komparativna metoda koja je usmjerena na otkrivanje različitosti i sličnosti između modernih i starijih društava. Birokratija predstavlja idealni tip čiji su osnovni elementi vojska i ekonomsko preduzeće koji predstavljaju odgajatelje discipline, jednog od osnovnih elemenata birokratske organizacije. Bez discipline i racionalizacije, koja predstavlja još jedan idealni tip koji se manifestuje unutar društva kroz tipove djelovanja, moderni kapitalizam ne bi mogao funkcionisati. Kroz analizu vlasti Weber je izložio idealni tip birokratije. Birokratski tip vlasti koji karakterizira moderni kapitalizam sastoji se od upravnog tijela, administrativnog aparata i ostalih članova. Uspostavljeni upravni poredak regulisan je normama i pravilima koja se primjenjuju na pozicije koje zauzimaju pojedinci i ispunjavaju određene funkcije. Birokratija koja funkcioniše na objektivnim principima u savremenom dobu prerasta u tehokratiju zbog usložnjavanja birokratske uprave kao posljedice tehničko-tehnološkog napretka koji je nemoguć bez razvoja nauke. Vrijednosti nauke i objektivni principi predstavljaju vrijednosti savremenog društva, njegovu religiju. Vlast koja otjelovljuje birokratsku mašineriju je sastavni dio demokratske države koja sprovodi određenu politiku koja utiče na funkcionisanje privrede, odnosno tržišta. Kontrola ekonomije i društva odvija se u političkim krugovima. Moć kapitala i politička moć se međusobno prepliću i omogućavaju. Zajednička tačka

slaganja im je rat, koji predstavlja imanentan faktor kapitalističke privrede koji se vodi između država i podržava širenje i rast kapitala. Za Webera rat je jedan vid grupnog djelovanja, država je grupa koju karakteriše autoritet i normativno uređen poredak. Polazeći od subjektivnog značenja društvenog djelovanja, djelovanje grupe se objašnjava kao tipizirani oblik djelovanja. Društveno djelovanje se uvijek usmjereno na drugoga na neki način, a trajnost društvenog djelovanja omogućena je interesima. Najtrajniji i najpostojaniji odnosi proizilaze iz odnosa interesa. Weberov pojam društvenog djelovanja nadopunio je Schutz koji je utvrdio da djelovanje ima vrijeme trajanja i da se značenje utvrđuje retrospektivnim opserviranjem istog, i razumjevanje drugog je objasnio kao proces tipifikacije. S druge strane Beck se bavio detradicionalizacijom društva i humanizacijom tehnike, predočavanje društvene strukture koja je neizdefinisana i podređena kontrolnom uticaju većih fenomena savremenog doba. Bourdieu je osuđivao dominantne odnose i odnose moći unutar društva, a zalagao se za povratak životu i vladavini prava, kritizirao je vladavinu tehokratije. Nesumljivo je da su nastavili tamo gdje je Weber stao sa analizama društvenih promjena ili gdje je bio manje jasan. Weberovo određenje društvenog djelovanja na osnovu subjektivnog značenja omogućilo je razumjevanje društveno struktuisane stvarnosti. Polje političkog i ekonomskog djelovanja koja su međusobno prožeti odvojeni od običnog čovjek u savremenom dobu gdje su postigli najveći stepen birokratske uprave postali su svrha sami sebi i svojim interesima za povećanje moći. Odvajanje čovjeka od sredstava za proizvodnju, kidanje prisnih veza, naglašavanje podjela, prepuštanje političkog odlučivanja funkcijama i stvaranje demokratskog sistema koji teži ispunjenju proceduralnih pravila umjesto efikasnog rješenja problema koji u savremenom dobu poprimaju globalne razmjere, oslikavaju odvojenost savremenog čovjeka od prirode i života u konstruisanim i kontroliranim uslovima. Etika odgovornosti o kojoj Weber je govorio u kontekstu racionalnog djelovanja koji uključuje uzročno-posljedično sagledavanje istog je jedan od glavnih pitanja savremenog društva koji je sve svoje potencijale usmjerio na razum, povjerio svoj život njemu i svoju budućnost. Nauka je postala nova religija, povjerenje u logičke sisteme i naučnike je veće nego vlastitu moć rasuđivanja. Weber je mogao da predvidi kojim putem će da se kreće moderno društvo, ali njegovi nasljednici ne mogu tvrditi ništa više nego postojanje neizvjesnosti i nesamjerljivih posljedica razvoja koje prijete čitavom čovječanstvu, za koje trebaju biti odgovorni čovjek i njegovo čitavo biće, a ne samo razum.

## LITERATURA

1. Bek, U., (2001), Rizično društvo: U susret novoj moderni, Beograd, Filip Višnjić.
2. Berger, P., Luckman, T., (1992) Socijalna konstrukcija zbilje: Rasprava o sociologiji znanja, Zagreb, Naprijed.
3. Čomski, N., (1999) Kontrolisana demokratija, Podgorica, CID.
4. Đurić, M., (1964) Sociologija Maxa Webera, Zagreb, Matica Hrvatska.
5. Echeverria, G., () Il pensiero politico di Max Weber tra passato e futuro, Polithink, dostupno na: academia.edu, preuzeto: 12. 6. 2019.
6. Elster, J., (2000) Uvod u društvene znanosti: matice i vijci za objašnjenje složenih društvenih pojava, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
7. Giddens, A., (1993) New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies, Polity Press.
8. Giddens, A., (1998) Posledice modernosti, Beograd, Filip Višnjić.
9. Golubović, Z., (2006), Doprinos Pjera Burdijea humanizaciji društvenih nauka, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Zavod za proučavanje kulturnog raazvitka, dostupno: Kulturno naslijeđe Pijera Bourdijea, Biblioteka DISP.
10. Ibrulj, N., (2005) Stoljeće rearanžiranja: esej o identitetu, znanju i društvu, Sarajevo, Filozofsko društvo THEORIA.
11. Kalberg, S. (1980) Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History, AJS, Island Lake.
12. Kalberg, S., (2005), Max Weber : Readings and Commentary on Modernity, USA, . Blackwell Publishing.
13. Lachman, L. M., (1971) The Legacy of Max Weber, Berkeley, The Glendessary Press.
14. Milić, V. (1965) Sociološki metod, Beograd, Nolit.
15. Mori, L., (2016) Max Weber e la filosofia politica, Pisa, Edizioni ETS.

16. Pavlović, V., (2006) Burdijeov koncept simboličke moći i političkog kapitala, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, dostupno: Kulturno naslijeđe Pijera Bourdijea, Biblioteka DISP.
17. Pažanin, A., (2006) O sociologiji Ralfa Dahrendorha ili o „konfliktima o promjeni“, Politička misao, Vol. XLIII, br. 2, str. 139–158, preuzeto sa: hrcak , datum: 22. 11. 2016.
18. Perko-Šeparović, I. (1985), Weberov pojam birokracije, Politička misao, Vol. XXII, No. 3, str. 119-126, dostupno na: hrcak.srce.hr , preuzeto: 29. 11. 2018.
19. Rajh, A., Postmoderna arhivistika: Uvodna pitanja, Zagreb, Matoševa 15 preuzeto sa: datum: 29. 11. 2017.
20. Ricer, Dž., (2009), Savremena sociološka teorija i njeni sociološki korijeni, Beograd, Službeni glasnik.
21. Samuelson, P. A., (1992) Ekonomija, Zagreb, MATE.
22. Stojković, B., (2006) Burdijeovo shvatanje polja novinarstva, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, dostupno: Kulturno naslijeđe Pijera Bourdijea, Biblioteka DISP.
23. Šebić, F., (1997) Uvod u ekonomiju: Izbor tekstova, Sarajevo, Ekonomski fakultet Sarajevo.
24. Šumpeter, J., (1960) Kapitalizam, socijalizam i demokratija, Beograd, Kultura.
25. Vassalle, A. (2012), Costruzione di mondi. Note sul concetto weberiano di Weltbild, Annali del Dipartimento di Filosofia (Nuova Serie), XVIII, pp. 127-149, dostupno na: academia.edu, preuzeto: 29. 11. 2018.
26. Weber, M. (1999) Vlast i politika, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
27. Weber, M. (1989) Metodologija društvenih nauka, Zagreb, Globus.
28. Weber, M. (1978) Economy and Society, Berkeley and Los Angeles, California, University of California Press.
29. Weber, M., (1976) Privreda i društvo, Beograd, Prosveta.

30. Weber, M. (1968) *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Sarajevo, Veselin Masleša.
31. Weber, M., (2013) *Politika kao poziv*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
32. Whimster, S., Lash, S., (2006) *Max Weber, Rationality and Modernity*, London and New York, Routledge.
33. Zlatar, J., (2008) Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti, Zagreb, *Revija za sociologiju*, Vol XXXIX., No 3, 161–182, preuzeto sa: [hrcak.srce.hr](http://hrcak.srce.hr), datum: 22. 11. 2016.